

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anja Majcen

**Širitev Nata kot del prilagajanja zavezništva spremenjenemu okolju po
hladni vojni**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anja Majcen

Mentor: red. prof. dr. Anton Bebler

**Širitev Nata kot del prilagajanja zavezništva spremenjenemu okolju po
hladni vojni**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

SEZNAM KRATIC

1	UVOD	6
2	METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	7
2.1	Identifikacija problema	7
2.2	Hipoteze	7
2.3	Cilji naloge	8
2.4	Metodologija	8
2.5	Temeljni koncepti in pojmi	9
2.5.1	Nacionalna in mednarodna varnost	9
2.5.2	Mednarodne varnostne organizacije	10
2.5.3	Zavezništvo	12
2.5.4	NATO	13
2.5.5	Širitev Nata	15
2.5.6	Struktura diplomskega dela	15
3	ŠIRITEV ZVEZE NATO V OBDOBJU HLADNE VOJNE	16
4	GEOSTRATEŠKE IN POLITIČNE SPREMEMBE MEDNARODNEGA VARNOSTNEGA OKOLJA PO HLADNI VOJNI	19
5	PRILAGAJANJE ZVEZE NATO NOVEMU VARNOSTNEMU OKOLJU PO HLADNI VOJNI	24
5.1	Vprašanje nadaljnjega obstoja Nata po hladni vojni	24
5.2	Nove naloge Nata po hladni vojni	26
5.3	Vidiki prilagajanja zveze Nato spremenjenemu varnostnemu okolju po hladni vojni	28
5.3.1	Spremembe v organizacijski strukturi zveze Nato	28
5.3.2	Izvajanje vojaških operacij izven območja držav članic Nata	30
5.3.3	Krizni menedžment in mirovne operacije	31
5.3.4	Oblikovanje evropske varnostne in obrambne identitete	32
5.3.5	Vojaško in politično sodelovanje z nekdanjimi članicami Varšavskega pakta	33
5.3.6	Širitev članstva	36

5.3.7	Koncept skupnih združenih namenskih sil (CJTF)	36
5.3.8	Vzpostavitev sredozemskega dialoga.....	37
5.3.9	Boj proti terorizmu	37
6	ŠIRITEV ČLANSTVA ZVEZE NATO PO HLADNI VOJNI	38
6.1	Geopolitična razsežnost širitve Nata po hladni vojni.....	38
6.2	Varnostni položaj malih postkomunističnih držav po hladni vojni.....	40
6.3	Razlogi za širitev zavezništva	43
6.4	Merila za vstop držav v zavezništvo	45
6.5	Politične debate o širitvi Nata po hladni vojni	51
6.5.1	Nasprotniki širitve.....	51
6.5.2	Zagovorniki širitve.....	54
6.6	Potek širitve članstva zveze Nato po hladni vojni.....	56
6.7	Vloga ZDA in evropskih zaveznic v procesu širitve Nata po hladni vojni.....	57
6.8	Širitev Nata in odnosi z Rusko federacijo	60
6.9	Povezanost procesov širitve Nata in EU	63
6.10	Vpliv širitve Nata na kohezijo znotraj zavezništva	66
7	SKLEPI	69
8	VIRI IN LITERATURA	73

SEZNAM KRATIC

ANČ	Akcijski načrt za članstvo
BDP	Bruto družbeni proizvod
BIH	Bosna in Hercegovina
CFE	Conventional Forces in Europe Treaty (Sporazum o konvencionalnih silah v Evropi)
CJTF	Combined Joint Task Force (Skupne združene namenske sile)
EADRCC	Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (Evroatlantski Center za koordinacijo ukrepanja ob nesrečah)
EAPS	Evroatlantski partnerski svet
ESDI	European Security and Defence Identity (Evropska varnostna in obrambna identiteta)
EU	European Union (Evropska unija)
IFOR	Implementation Force (Sile za uresničitev)
KFOR	Kosovo Force (Sile za Kosovo)
NACC	North Atlantic Cooperation Council (Severnoatlantski svet za sodelovanje)
NATO (Nato)	North Atlantic Treaty Organization (Organizacija severnoatlantskega sporazuma)
NRF	NATO Response Force (Natove odzivne sile)
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija združenih narodov
PJC	Permanent Joint Council (Stalni skupni svet)
PzM	Partnerstvo za mir
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe (Vrhovni poveljnik zavezniških sil za Evropo)
SFOR	Stabilization Force (Stabilizacijske sile)
SND	Skupnost neodvisnih držav
ZDA	Združene države Amerike
ZEU	Zahodnoevropska unija
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija
ZRN	Zvezna republika Nemčija

1 UVOD

Konec hladne vojne je prinesel pomembne spremembe v mednarodno skupnost. Po dolgem obdobju napetosti in strahu, da bo medblokovska konfrontacija vodila v tretjo svetovno vojno, se je Evropa znašla v novem varnostnem okolju, ki je nedvomno mirnejše in stabilnejše, a prinaša nove varnostne izzive in tveganja.

Konvencionalne meddržavne konflikte so potisnili v ozadje etnični konflikti, organiziran kriminal, terorizem, širitev jedrskega, biološkega in kemičnega orožja, ilegalne migracije, ilegalno trgovanje z ljudmi, drogami in orožjem preko državnih meja. Tudi okoljski problemi kot vir ogrožanja varnosti ne ostajajo neopaženi. Danes po Gärtnerju (Gärtner 2001, 125) ne obstaja več ena velika grožnja, potrebna zastraševanja kot v preteklosti, temveč večje število novih groženj, ki so manjše po obsegu, imajo regionalni značaj in so prisotne na periferiji ali izven Evrope.

Po hladni vojni se je v Evropi oblikovala t.i. nova evropska varnostna arhitektura, v kateri postaja zagotavljanje nacionalnih varnosti držav vse bolj odvisno od njihovega medsebojnega sodelovanja in povezovanja. Tako so se zaradi omejevanja in preprečevanja nastajanja novih groženj varnosti v evroatlantskem prostoru začeli krepiti procesi integracije, pri katerih igrajo osrednjo vlogo mednarodne varnostne organizacije kot so NATO, OVSE in EU. Države, ki so nekoč pripadale Vzhodnemu bloku, so po hladni vojni začele iskati varno zavetje pod okriljem omenjenih varnostnih struktur, ki so v določeni meri že uspele odpraviti posledice hladnovojne delitve Evrope, predvsem s spodbujanjem procesov demokratizacije v nekdanjih socialističnih državah ter s posredovanjem v etničnih konfliktih v teh državah in njihovim preprečevanjem.

Da lahko današnje mednarodne varnostne organizacije uspešno dosežajo svoje cilje, so morale svoje delovanje prilagoditi novemu varnostnemu okolju. Najopaznejše spremembe v prilagajanju novi evropski varnostni arhitekturi je doživela zveza Nato, katere obstoj je štiri desetletja temeljil na zoperstavljanju nasprotnemu socialističnemu bloku, Varšavskemu paktu, s Sovjetsko zvezo na čelu. Danes je Nato edina varnostna struktura v evroatlantskem prostoru, ki ima vojaške zmogljivosti, zato ima osrednjo vlogo pri zagotavljanju varnosti.

V pričujočem diplomskem delu se podrobneje posvečam predvsem enemu izmed vidikov prilagajanja Nata spremenjenemu varnostnemu okolju po hladni vojni: širitvi članstva na pripadnice nekdanjega antagonističnega bloka.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Identifikacija problema

Odločitev o širitvi zveze Nato po hladni vojni velja za eno najpomembnejših v tem obdobju. Je odraz spremenjenega varnostnega okolja po hladni vojni in predstavlja zahteven proces v mednarodni politiki, kar nakazujejo tudi burne razprave, ki potekajo vse od odločitve o širitvi zavezništva. Države, ki so se v začetku 90.-ih let začele zanimati za članstvo v Natu, so še ne dolgo nazaj skoraj štiri desetletja pripadale Varšavskemu paktu oz. Vzhodnemu bloku, kar je nedvomno pustilo posledice, ki jih ni moč odpraviti čez noč.

ZDA imajo kot nesporni vodja Nata tudi po hladni vojni odločilno vlogo pri širitvi, pri čemer morajo upoštevati interese različnih akterjev mednarodne skupnosti. Nasprotniki širitve namreč niso in ne izvirajo zgolj iz Ruske federacije, potrebno pa je bilo najti tudi konsenz z zahodnoevropskimi članicami zavezništva.

Širitev Nata je trenutno zelo aktualna tema, predvsem s stališča, da je bila Slovenija v novembru 2002 na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Pragi po dolгих prizadevanjih vendarle med državami, ki so jih povabili v zvezo Nato in nedavno tudi vanjo sprejeli.

2.2 Hipoteze

1. Širitev zveze Nato je proces, ki krepi zavezništvo v političnem in vojaškem smislu, ter zagotavlja njegov obstoj.
2. Širitev zveze Nato po hladni vojni predstavlja enega izmed najpomembnejših vidikov prilagajanja zavezništva spremenjenim varnostnim razmeram.
3. Merila za sprejem novih članic v zvezo Nato po hladni vojni se bistveno razlikujejo od meril v obdobju blokofske konfrontacije.
4. Procesi gospodarsko-politične integracije v evroatlantskem prostoru, ki so po hladni vojni postali intenzivnejši, vzporedno vplivajo na proces širitve Nata.

2.3 Cilji naloge

V diplomski nalogi sem si prizadevala doseči naslednje cilje:

- predstaviti potek procesa širitve Nata v obdobju hladne vojne in po njej;
- predstaviti proces prilagajanja Nata spremenjenemu varnostnemu okolju po hladni vojni;
- predstaviti razloge za širitev Nata po hladni vojni;
- predstaviti merila za vstop novih držav v Nato v obdobju po hladni vojni in jih primerjati z obdobjem hladne vojne;
- predstaviti argumente nasprotnikov in zagovornikov procesa širitve Nata po hladni vojni;
- predstaviti temeljne dokumente zveze Nato, ki se navezujejo na njeno širitev;
- predstaviti vpliv širitve Nata na odnose z Rusko federacijo;
- prikazati proces širitve Nata v povezavi s procesom širitve EU.

2.4 Metodologija

Diplomska naloga v pretežni meri temelji na uporabi in analizi primarnih in sekundarnih virov. Primarne vire tvorijo predvsem dokumenti, ki se nanašajo na prilagajanje zavezništva novemu varnostnemu okolju po hladni vojni, in predstavljajo osnovo izvajanja procesa širitve. Pri zbiranju sekundarnih virov (knjige, zborniki, članki) sem naletela na široko paleto virov, ki obravnavajo širitev Nata iz različnih zornih kotov. Med posameznimi avtorji je bilo možno opaziti razlikovanje glede (ne)naklonjenosti procesu širitve Nata po hladni vojni. Med zbrano tujo literaturo v veliki meri prevladujejo ameriški pogledi na širitev zavezništva.

V diplomskem delu je prisoten tudi del zgodovinsko-razvojne analize, s pomočjo katere sem prikazala potek procesa širitve, in zgodovinsko-primerjalna analiza, ki opozarja na razlike med procesoma širitve med hladno vojno in po njej.

2.5 Temeljni koncepti in pojmi

2.5.1 Nacionalna in mednarodna varnost

V literaturi se pojavljajo številne opredelitve pojmov nacionalna in mednarodna varnost, ki so posledica različnih pristopov k obravnavi varnosti v določenih obdobjih po drugi svetovni vojni.

Večji del obdobja hladne vojne je prevladoval tradicionalni pristop, ki je koncept varnosti vezal zgolj na vojaški kontekst. Natančneje opredeljeno sta do 80-ih let 20. stoletja prevladovala predvsem realistični in liberalni pristop k obravnavi sodobne varnosti. Realisti so razumeli varnost kot cilj, moč države pa kot instrument za doseg tega cilja. Po drugi strani so liberalci obravnavali varnost kot posledico: trajajoči mir v mednarodni skupnosti naj bi zagotovil varnost vsem državam. Oba pristopa sta obravnavo varnostne problematike zožila na problem moči (realisti) oziroma na problem miru (liberalci) in utrdila pojmovanje, da je varnost v glavnem vojaško-politični problem (Grizold 2001, 118).

Že v 80-ih letih 20. stoletja so si raziskovalci varnostne problematike začeli prizadevati za bolj celostni pristop pri proučevanju in razumevanju sodobne varnosti. Neorealisti so na osnovi spoznanja o povečani medsebojni odvisnosti subjektov v mednarodni skupnosti razvili koncept skupne varnosti, ki v luči procesov internacionalizacije in globalizacije presega tradicionalno ozko pojmovanje nacionalne in mednarodne varnosti kot zgolj vojaškega problema (Grizold 2001, 86).

Tako v današnjem času (ko je koncept zunanjih sovražnikov nadomeščen s konceptom virov ogrožanja) varnost razen vojaških zajema tudi politične, ekonomske, družbene, okoljske in druge vidike.

V nadaljevanju navajam nekaj definicij nacionalne in mednarodne varnosti, ki so značilne za hladnovojno obdobje in današnji čas.

Ožje usmerjen okvir opredelitev nacionalne varnosti predstavlja definicija Walterja Lippmanna (Buzan 1991,16), ki kot kriterij varnosti določenega naroda opredeljuje obseg, v katerem narodu ni potrebno žrtvovati pomembnih vrednot, da bi se izognil vojni, v primeru ogroženosti v vojni pa kot kriterij varnosti opredeljuje sposobnost naroda za ohranitev teh vrednot z zmago.

Kot je razvidno, je zgornja definicija omejena zgolj na ogrožanje naroda oz. njegovih vrednot od zunaj, vojna pa predstavlja edino grožnjo nacionalni varnosti.

Nekoliko širše pojmuje nacionalno varnost Michael H.H. Louw, po katerem nacionalna varnost obsega tako tradicionalno obrambno politiko kot tudi izvajanje nevojaških akcij, ki zagotavljajo sposobnost preživetja države kot politične entitete, ki si prizadeva za vpliv ter sposobnost izvrševanja svojih notranjih in mednarodnih ciljev (Buzan 1991,16).

Celovitejšo obravnavo pojma nacionalna varnost zagovarja Anton Grizold, po katerem nacionalno varnost najsplošneje opredelimo kot varnost državnega naroda oziroma nacije. Njena vsebina zajema varnost državnega ozemlja (vključno z zračnim prostorom in ozemeljskimi vodami), varnost življenja ljudi in njihove lastnine, ohranitev in vzdrževanje nacionalne suverenosti ter uresničevanje temeljnih funkcij družbe (socialne, gospodarske, družbenopolitične, kulturne, ekološke idr.) (Grizold 1999, 25).

Pri nacionalni varnosti je v ospredju prizadevanje nacionalne države, da zagotovi varnost vsem članom družbe pred ogrožanjem od zunaj (posegi, napadi, okupacijami, blokadami idr.) in od znotraj (ogrožanjem reda in miru, kriminalom idr.) (Grizold 2001, 84).

Sodobna nacionalna varnost je vpeta v širše mednarodno okolje, kjer je odgovornost za zagotavljanje varnosti domena držav in njihovih zvez ter vse bolj tudi globalnega mednarodnega sistema. Vendar mednarodna varnost ni zgolj seštevek nacionalnih varnosti, ampak pomeni tudi opredeljevanje za ustrezne vrednote tako v mednarodnih odnosih kot tudi v odnosih v državi. Je skupek ukrepov, ki zagotavljajo obstoj vseh držav, je temeljni pogoj obstoja in razvoja mednarodne skupnosti (Grizold 1999, 26 in 30).

Jožef Balazs (Buzan 1991,16) meni, da je mednarodna varnost v osnovi določena na podlagi notranje in zunanje varnosti različnih družbenih sistemov, in sicer z obsegom, po katerem je identiteta sistema odvisna od zunanjih dejavnikov.

Medtem ko je v konceptih individualne in nacionalne varnosti prisotna predpostavka o virih ogrožanja na eni, in subjektu, ki je ogrožen, na drugi strani, pa prihajajo grožnje mednarodni varnosti od znotraj (tj. od drugih držav članic mednarodnega sistema). Mednarodna varnost je notranji varnostni problem sistema držav in sveta kot celote in je kot taka kolektivna dobrina mednarodne globalne družbe in ne le posamezne države ali zvez držav (Grizold 1999, 30-31).

2.5.2 Mednarodne varnostne organizacije

Povezovanje držav na varnostnem področju je staro toliko kot zgodovina držav. Države so se nekoč povezovale predvsem zaradi obrambnih in napadalnih namenov. Omenjene povezave

so bile zgolj »ad hoc« oblike, ki niso imele vzpostavljenih stalnih struktur. Iz nekaterih zavezništev so nastale države, ostala so se razpršila ali razpadla.¹

K ustanovitvi prvih stalnih mednarodnih varnostnih organizacij so pripeljale krute izkušnje ter politične, ekonomske, psihološke idr. posledice prve in druge svetovne vojne.

Kot prva takšna organizacija je bilo leta 1919 ustanovljeno Društvo narodov, s sedežem v Ženevi². Društvo narodov je ustvarilo strukturo organov, ki so jo kasneje prevzemale druge varnostne organizacije: svet, v katerem so običajno zastopani zunanji ministri; sekretariat, ki ga vodi generalni sekretar; stalno nastavljeno uradništvo; posvetovalna skupščina, v kateri so bile zastopane vse države članice; pomembno pa je bilo tudi Mednarodno sodišče s sedežem v Haagu, ki je prisotno še danes.

Društvo narodov je razpadlo leta 1939. Ta struktura ni imela vojaškega dela, saj je bila izključno civilna organizacija, ki se je ukvarjala tudi z varnostnimi vprašanji. Uporabljala je sankcije, kot so prepoved uvoza/izvoza, finančno (ne)sodelovanje z državami, blokade idr., a vendarle ni imela organizma, ki bi omogočal samostojno urejanje vojaških zadev in posege z vojaškimi operacijami.

Leta 1945 je OZN prevzela vse imetje Društva narodov ter začela delovati na novih osnovah in pravilih. Čeprav gre za relativno šibak mednarodni sistem svetovne varnosti, ostaja še vedno dovolj stanoviten in odporen.

V evroatlantskem prostoru danes obstajajo in delujejo naslednje mednarodne varnostne organizacije, ki si po kriteriju univerzalnosti sledijo v naslednjem vrstnem redu:

1. OZN
2. OVSE
3. NATO
4. EU
5. SND.

¹ Švica predstavlja primer države, ki je nastala iz združevanja vojaških kantonov. Nasproten je primer Svetega rimskega cesarstva, ki je obstajalo od konca 9. stoletja do l. 1802. Obsegalo je ozemlje današnje Nemčije, del Francije, ozemlja Švice, Severne Italije, Slovenije, del Madžarske ter ozemlji Poljske in Češke. Ta tvorba je bila podobna današnji EU: obstajala je konfederacija držav, s skupščino predstavnikov, ki se je sestajala enkrat letno, državni poglavar tvorbe je bil cesar, ki so ga volili in je opravljal svojo funkcijo do smrti. Med državami, ki so tvorile Sveto rimsko cesarstvo, je bilo prepovedano vojskovanje, v primeru napada tretje države pa naj bi si države med seboj pomagale.

² Švica je bila v prvi svetovni vojni nevtralna država, zato se je ustanoviteljicam Društva narodov zdelo smiselno določiti Ženevo za sedež organizacije.

Večini mednarodnih varnostnih organizacij so skupne naslednje lastnosti:

- ustanovna listina oz. večstranska mednarodna pogodba;
- imajo status osebe mednarodnega prava;
- stalni sedež;
- proračun;
- stalno osebje;
- lastne ali izposojene zmogljivosti.

2.5.3 Zavezništvo

Zavezništvo je formalni sporazum med dvema ali več akterji (običajno državami) o sodelovanju glede skupno zaznanih varnostnih problemov. Člani od pridružitve k zavezništvu pričakujejo povečanje stopnje varnosti, kar je lahko razvidno skozi eno, dve ali vse naštetje dimenzije:

- s pridružitvijo k zavezništvu se bo vzpostavil ali okrepljen sistem zastraševanja;
- s pridružitvijo k zavezništvu bo v primeru vojne deloval obrambni pakt;
- s pridružitvijo k zavezništvu bo nekaterim ali vsem akterjem preprečen dostop do pridružitve k drugim zavezništvom (The Penguin Dictionary of International Relations 1998, 15).

Zavezniki se v pogodbi dogovorijo o pogojih, pod katerimi se zahteva uporaba vojaške sile. Poleg izpolnjevanja skupnih obveznosti v primeru izbruha sovražnosti obstajajo med zavezniki tudi druge oblike sodelovanja: izvajanje skupnih vojaških vaj, usposabljanje osebja, oskrba z orožjem idr. Med zavezniki je možno medsebojno diplomatsko podpiranje pri njihovem zunanjepolitičnem delovanju. Zavezništva so lahko tajne ali odprte ter bilateralne ali multilateralne narave (The Penguin Dictionary of International Relations, 1998).

Po Benku (Benko 1997, 241) obstajajo različne oblike zavezništev, ki so odvisne od stopnje zavzetosti držav pri uresničevanju ciljev, zaradi katerih vstopajo v zavezniške odnose:

- zavezništva med državami z različnimi interesi, ki imajo enake poglede glede izbire in uporabe sredstev;
- zavezništva z bolj ali manj omejenimi interesi in cilji držav, ki so večje ali manjše trajnosti;

- obrambna zavezništva, zasnovana v miru in s ciljem ohraniti mir, varnost in neodvisnost držav;
- napadalna zavezništva.

Zavezništva so imela velik pomen v sistemu ravnotežja moči, katerega osnovni namen je v preprečevanju, da bi države dosegle hegemonijo ene nad drugimi, in omejevanju obsega konfliktov³. Cilj ravnotežja moči ni toliko mir, kakor je posredovanje med državami za vzpostavitev stabilnosti, meni Kissinger (Grizold 2001,108) Ta sistem se je v mednarodnih odnosih pojavljal s posameznimi presledki od westfalskega kongresa (1648) naprej, še posebno izrazit pa je bil koncept ravnotežja moči v obdobju hladne vojne. Oblikovanje zvez oz. zavezništev je bila ena izmed metod in tehnik ohranjanja in vzpostavljanja ravnotežja moči. Hans Morgenthau (Gärtner 2001,125) meni, da so zavezništva »najpomembnejša manifestacija ravnotežja moči«. Po Waltu pa so zavezništva rezultat »ravnotežja groženj«, s čimer razume koalicijo ZDA proti Sovjetski Zvezi kot rezultat zaznane grožnje, ki jo je predstavljala Sovjetska Zveza in ne kot rezultat njene moči (Gärtner 2001,125). Takšno razumevanje zavezništev je bilo tipično za obdobje hladne vojne.

Za današnje zavezniške strukture velja, da so mnogo bolj kohezivne kot v preteklosti, saj med državami podpisnicami obstaja večja ideološka, politična, vojaška in ekonomska povezanost. To velja tudi za zvezo NATO.

2.5.4 NATO

Zveza Nato ali Organizacija Severnoatlantskega sporazuma je bila ustanovljena 4. aprila 1949, ko so predstavniki desetih evropskih držav⁴ ter predstavniki ZDA in Kanade v Washingtonu podpisali Severnoatlantski sporazum.

³ Eden najbolj znanih zgodovinskih primerov zavezništev, ustanovljenih z namenom doseganja ravnotežja moči, je t.i. sveta alijsa kot zveza, ki so jo po koncu vojn proti Napoleonu sklenili vladarji Avstrije, Prusije in Rusije na dunajskem kongresu leta 1814.

⁴ Evropske države, ki so poleg ZDA in Kanade podpisale Severnoatlantski sporazum in so v hladni vojni pripadale k Zahodnemu bloku so bile: Velika Britanija, Francija, Italija, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Norveška, Danska, Portugalska in Islandija (Trapans 2003,11).

Nato je obrambno zavezništvo, za katerega je značilna čezatlantska povezava. To pomeni medsebojno povezanost varnosti Severne Amerike in Evrope (The Alliance Strategic Concept 1991, internet 1).

Osnovni namen zveze Nato je varovanje svobode in varnosti vseh članic s političnimi in vojaškimi sredstvi v skladu s Severnoatlantsko pogodbo in Ustanovno listino Združenih narodov (Priročnik o zvezi NATO 2001, 30). V obdobju hladne vojne je zavezništvo svoj osnovni namen izražalo skozi upiranje takratni skupni grožnji - Sovjetski zvezi.

Po 5. členu Severnoatlantskega sporazuma⁵ so vse članice zveze Nato odgovorne za izvajanje skupne obrambe. V primeru napada od zunaj lahko napadena država zahteva od ostalih držav članic, da ji priskočijo na pomoč z vojaškimi sredstvi.

Nato je mednarodna varnostna organizacija, v kateri države ohranjajo svojo popolno suverenost, ter omogoča posvetovanje in sprejemanje odločitev o političnih in vojaških vprašanjih, ki vplivajo na varnost članic. Znotraj organizacije se nahajajo ustrezne strukture za medsebojno posvetovanje in sodelovanje na političnem, vojaškem in gospodarskem področju ter na znanstvenem in marsikaterem drugem nevojaškem področju (Priročnik o zvezi NATO 2001, 31). Najvišji organ Nata je Severnoatlantski svet, v katerem se sprejemajo odločitve o vseh vidikih zavezništva in iz katerega izhajajo vsi ostali organi, kot so telesa, odbori, komisije, podkomisije.

V poglavju o regionalnih dogovorih Ustanovne listine OZN ima Nato status regionalne varnostne organizacije, čeprav za status ni nikoli niti prosil niti ni dobil od OZN uradnega priznanja.

Zveza Nato je od začetka svojega obstoja v svoje vrste sprejemala nove članice⁶. V času od njenega nastanka do danes se je število članic povečalo z dvanajst na šestindvajset.

⁵ V 5. členu Severnoatlantskega sporazuma so se »države podpisnice sporazumele, da bodo oborožen napad na eno ali več njih, tako v Evropi kot na območju Severne Amerike, šteje kot napad na vse podpisnice, in soglašale, da v primeru oboroženega napada vsaka, opiraje se na pravico do individualne in kolektivne obrambe, ki jo priznava 51. člen Ustanovne listine, priskoči na pomoč eni ali več napadenim državam podpisnicam, da sprejme bodisi individualno bodisi v sodelovanju z drugimi državami podpisnicami ukrepe, ki jih presoja za potrebne, vključno uporabo oboroženih sil, s ciljem obnoviti mir in zagotoviti varnost na severnoatlantskem območju. Vsak oborožen napad in vsi ukrepi, ki jih povzamejo, morajo biti nemudoma sporočeni varnostnemu svetu, končajo pa se tedaj, ko varnostni svet uvede potrebne ukrepe, namenjene vzpostavitvi in vzdrževanju mednarodnega miru in varnosti« (Pogodba o ustanovitvi Severnoatlantske zveze, Benko 1997, 410).

⁶ 18. februarja 1952 sta se Natu pridružili Grčija in Turčija, 6. maja 1955 ZRN, 30. maja 1982 Španija, 12. marca 1999 Poljska, Češka in Madžarska ter 29. marca 2004 Bolgarija, Estonija, Latvija, Litva, Slovenija, Slovaška in Romunija (NATO Handbook Chronology 1998 in Priročnik o zvezi NATO 2001).

2.5.5 Širitev Nata

Ko govorimo o širitvi Nata, je potrebno upoštevati, da se omenjeni pojem v literaturi večinoma uporablja v dvojnem pomenu. Asmus (Asmus 1997, 68) razlikuje med geografsko in funkcionalno širitvijo zavezništva:

- Prva, geografska širitev, se nanaša na širitev čezatlantskih zavezniških struktur in institucij na nove demokratične države nekdanje Vzhodne Evrope, ki si prizadevajo za članstvo v Natu z namenom zagotavljanja varnosti s strani zavezništva.
- Druga, funkcionalna širitev, pomeni širjenje obsega dejavnosti in funkcij Nata izven meja zavezništva na področja, kjer se lahko pojavijo nove grožnje, ki vplivajo na skupne ameriško - evropske interese. Odzivanje nanje predstavlja nekaj več kot zgolj sposobnost izvajanja kolektivne obrambe in med drugim obsega: izvajanje kriznega menedžmenta, izvajanje operacij izven ozemlja držav članic, boj proti terorizmu, sodelovanje z nekdanjimi socialističnimi državami preko organov, kot so EAPC, PzM, ustanovitev Sveta med Natom in Rusko federacijo idr.

Kratko opredeljeno lahko prvo širitev označimo kot *širitev članstva*, drugo pa kot *širitev dejavnosti zveze Nato*. Proces ne potekata individualno, temveč se medsebojno podpirata in dopolnjujeta.

V diplomskem delu se posvečam predvsem geografski širitvi oz. širitvi članstva, medtem ko je funkcionalna širitev zajeta v podpoglavju 5.3, ki obravnava glavne vidike prilagajanja Nata spremenjenemu varnostnemu okolju po hladni vojni.

2.6 Struktura diplomskega dela

Po uvodnem delu diplomske naloge in opredelitvi metodološko-hipotetičnega okvirja 3. poglavje opisuje proces širitve zveze Nato v obdobju hladne vojne. Sprejemanje novih članic v zavezništvo poteka vse od njegove ustanovitve, zato je za primerjavo z današnjim procesom širitve pomembno predstaviti razloge in merila, na podlagi katerih se je odvijala širitev med hladno vojno.

V 4. poglavju diplomskega dela so predstavljene glavne geostrateške in politične spremembe mednarodnega varnostnega okolja po hladni vojni, ki so med drugim vplivale tudi na širitev članstva zveze Nato (razpad Varšavskega pakta, Sovjetske zveze in Jugoslavije, politične

spremembe v srednje in vzhodnoevropskih državah, zmanjševanje obrambnih proračunov in krčenje števila oboroženih sil v državah obeh nekdanjih nasprotnih blokov idr.).

5. poglavje opisuje prilagajanje zveze Nato novemu varnostnemu okolju po hladni vojni. Podpoglavje 5.1 se osredotoča na vprašanje o smiselnosti nadaljnjega obstoja zavezništva po hladni vojni, v podpoglavju 5.2 so predstavljene nove naloge Nata, podpoglavje 5.3 pa predstavlja glavne vidike prilagajanja zveze Nato spremenjenemu varnostnemu okolju po hladni vojni, med katere kot eden izmed najpomembnejših sodi tudi širitev članstva. V ta namen je celotno 6. poglavje posvečeno procesu širitve članstva Nata po hladni vojni, v posameznih podpoglavjih pa so opredeljene naslednje razsežnosti, vezane na širitev:

- geopolitična razsežnost širitve Nata po hladni vojni;
- varnostni položaj malih post-komunističnih držav, ki je spodbudil željo teh držav po članstvu v zavezništvu, in ostali razlogi za širitev Nata;
- argumenti nasprotnikov in zagovornikov obeh krogov širitve;
- potek širitve zveze Nato po hladni vojni;
- merila, ki naj bi jih države danes izpolnjevale ob vstopu v zavezništvo;
- vloga ZDA (kot vodilne članice Nata) in evropskih zaveznic v procesu širitve;
- vpliv širitve Nata na odnose z Rusko federacijo;
- medsebojna povezanost procesov širitve Nata in EU;
- vpliv širitve Nata na kohezijo znotraj zavezništva.

3 ŠIRITEV ZVEZE NATO V OBDOBJU HLADNE VOJNE

Širitev zveze Nato je proces, ki poteka vse od njene ustanovitve dalje. Osnovo zanj predstavlja 10. člen Severnoatlantske pogodbe, po katerem lahko »države podpisnice na temelju soglasnosti povabijo katerokoli evropsko državo, sposobno prispevati svoj delež k uresničevanju načel, ki jih vsebuje ta pogodba, kot tudi k utrditvi varnosti na območju severnega Atlantika, da se pridružijo tej pogodbi. Vsaka povabljená država postane podpisnica te pogodbe tako, da deponira instrumente akcesije pri vladi ZDA, ki o tem obvesti vse članice podpisnice« (Pogodba o ustanovitvi Severnoatlantske zveze v Benko 1997, 411).

Pravzaprav je o procesu širitve zveze Nato možno govoriti že pred uradnim podpisom Severnoatlantske pogodbe 4. aprila 1949. Na pobudo ZDA⁷ so bile v letu 1948 v zavezništvo poleg Velike Britanije povabljene še Francija, države Beneluksa (Belgija, Nizozemska in Luksemburg) in Kanada. Nekaj mesecev kasneje so povabila namenili tudi Islandiji, Norveški, Danski in Portugalski, medtem ko so Švedska, Irska in Španija članstvo v Natu zavrnilo. Kot zadnja je bila v prvotno zasedbo Nata sprejeta še Italija.

V obdobju hladne vojne je zveza Nato izvedla še tri kroge širitve članstva, s katerimi se je povečal tudi teritorij zavezništva, geografsko precej oddaljen od prvotno predvidenega severnoatlantskega območja: leta 1952 sta se Natu pridružili Grčija in Turčija, 1955 tedanja ZRN in leta 1982 še Španija (Bebler 1999/b).

Med procesoma širitve zveze Nato v obdobju hladne vojne in po njej obstajajo bistvene razlike v razlogih in merilih, na podlagi katerih so v zavezništvo sprejemali nove članice.

Med hladno vojno se znotraj zavezništva z vprašanji meril, na podlagi katerih je lahko neka evropska država vstopila v Nato, niso posebej ukvarjali, saj ni bilo potrebe po natančnejšem določanju meril. Zavezništvo je vabilo nove države v članstvo zgolj iz strateških in vojaških razlogov in pri tem je bilo pripravljeno prezreti pomanjkljivosti povabljenih držav.

Za države, sprejete v zavezništvo, so bile značilne različne stopnje politične, ekonomske in vojaške pripravljenosti. Nekatero državo še zdaleč niso zadovoljevale osnovnih načel delovanja zavezništva, kot je npr. demokracija⁸. Grčija in Portugalska sta kljub večletni uvedbi diktature⁹ lahko ostali znotraj zavezništva. Edina »kazen« Nata za omenjeni državi je bil omejen dostop španskih in portugalskih uradnikov do tajnih podatkov znotraj zavezništva.

Tudi vstop ZRN v Nato leta 1955 je temeljil na povsem strateških razlogih. Komaj desetletje pred njenim sprejemom so zmagovalke 2. svetovne vojne na konferenci v Potsdamu odredile

⁷ Prvotna pobuda o ustanovitvi zveze Nato je bila podana že leta 1940, ko je begunska norveška vlada, ki je pred nemško okupacijo zbežala v London, predlagala sklenitev obrambnega sporazuma, v katerem bi se države ob severnem Atlantiku povezale z Veliko Britanijo in ZDA. Ta predlog sprva ni našel pozitivnega odziva. Prav tako so ZDA leta 1947 sprva zavrnilo pobudo Velike Britanije o sklenitvi vojaškega obrambnega pakta pred morebitno ponovno nemško agresijo in pred nevarno Sovjetsko Zvezo (Bebler 1999/b).

⁸ Portugalska, Turčija in Grčija predstavljajo članice Nata, ki so se že v preteklosti soočale s pomanjkanjem demokracije in tržnega gospodarstva. Predvsem Turčijo je še danes nemogoče označiti kot demokratično državo.

⁹ Portugalska je bila že ob sprejetju v zavezništvo pod Salazarjevo diktaturo, a so pri njenem povabilu pretehtali vojaško-strateški razlogi: ZDA so že med 2. svetovno vojno na Azorskih otokih zgradile vojaško letalsko postojanko, kar je predstavljalo pomemben razlog za vključitev Portugalske v zavezništvo (Bebler 1999/b).

demilitarizacijo Nemčije, odpravo vojaške industrije in stalen nadzor nad nemškimi zmogljivostmi za vojskovanje. Leta 1955 je ZRN postala članica Nata in začela snovati oborožene sile s 500 000 pripadniki. Zoper ponovno oborožitev Nemčije so nastopali številni politiki in tudi javno mnenje v sami državi je bilo podobno negativno nastrojeno. Kljub temu je Nato uvedel strog zunanji nadzor nad nemško vojsko: vlada ZRN ni mogla samostojno poveljevati nad ravno korpusa (Trapans 2003, 20-21). Sprejem ZRN v zavezništvo je spodbudil tudi ostro nasprotovanje Sovjetske zveze in Poljske ter hkrati predstavljal povod za ustanovitev Varšavskega pakta.

V obdobju hladne vojne pritiski držav po članstvu v Natu niso bili posebno izraziti, nekatere države so povabilo celo zavrnile. Leta 1952 so bile v času korejske vojne v zavezništvo povabljeni Turčija, Grčija, Jugoslavija in Španija z namenom, da bi okrepili Nato na južnem krilu. V razpravah znotraj zavezništva, ki so se nanašale na sprejem omenjenih štirih držav, je bilo največ nasprotovanj prav glede sprejema Jugoslavije in Španije. Zelo očitno je bilo italijansko nasprotovanje članstvu Jugoslavije zaradi nerešenega vprašanja jugoslovansko-italijanske meje in Tržaškega zaliva. Povabili sta tako sprejeli zgolj Turčija in Grčija, medtem ko sta Jugoslavija in Španija članstvo zavrnili. Tito je namesto ponujenega članstva v Natu predlagal trojni obrambni pakt (Balkanski pakt) med Jugoslavijo, Grčijo in Turčijo, ki je bil podpisan leta 1954 na Bledu in je zagotavljal posredno povezavo Jugoslavije z Natom (Bebler 2002, 641). Omenjeni trilateralni sporazum je bil sklenjen za nedoločeno število let, nikoli ni bil uporabljen in ima še danes tehnično veljavo.

Nasprotno predstavlja Italija primer države, ki si je prizadevala za članstvo v Natu na podlagi lastnih pobud. Kot poraženka druge svetovne vojne je imela leta 1947 že sklenjen mirovni sporazum in je kazala precejšnjo stopnjo lojalnosti ZDA. Ob vstopu v Nato je bila v Italiji zelo močna komunistična partija, zato jo je zavezništvo sprejelo šele po dolgem obotavljanju. Tudi Španija je leta 1982 kljub nasprotovanju vladne opozicije vstopila v zavezništvo na podlagi lastnih pobud in prizadevanj. S svojim vstopom (sočasno je Španija ob vstopu v zvezo Nato vstopila tudi v EU) je izkazala privrženost zahodni demokraciji in njenim vrednotam, kar je predstavljalo prvi znak sprememb v razlogih, na podlagi katerih je do tedaj zveza Nato sprejemala nove članice in so bili zgolj vojaško-strateške narave.

Poleg tega je Španija postala prva članica Nata, ki je glede članstva v zavezništvo uporabila instrument referendum. Izvedli so ga naknadno, štiri leta po vstopu v zavezništvo, takratna vlada pa je dobila zgolj majhno večino (Bebler 1999/b).

4 GEOSTRATEŠKE IN POLITIČNE SPREMEMBE MEDNARODNEGA VARNOSTNEGA OKOLJA PO HLADNI VOJNI

Ob koncu hladne vojne je v evroatlantskem prostoru prišlo do pomembnih geostrateških in političnih sprememb, ki so vplivale na vprašanje o prihodnji vlogi Nata.

Padec berlinskega zidu (9. november 1989), glavnega simbola delitve Evrope, je kronološko prvi izmed dogodkov, ki so dokončno potrdili zlom komunizma in konec hladne vojne. Ta pregrada je v obdobju hladne vojne ločevala dva dela Nemčije (in s tem tudi Evropo) tako v fizičnem kot ideološkem smislu. ZRN je kot država z demokratično ureditvijo pripadala Zahodnemu bloku - od leta 1955 tudi kot članica Nata - vzhodni del Nemčije, uradno znan kot Nemška demokratična republika, pa je veljal za enega najbolj represivnih režimov sovjetskega bloka (Asmus 2003, 1).

Manj kot leto dni po padcu berlinskega zidu sta se 3. oktobra 1990 ZRN in Nemška demokratična republika združili v enotno državo, tako sta se v zvezo Nato vključila oba dela Nemčije.

Kot najpomembnejšo geostrateško spremembo, ki je dokončno zaznamovala konec hladne vojne in vplivala na notranje preoblikovanje Nata, se v literaturi pogosto navaja razpad Varšavskega pakta (30. marec 1991).

Organizacija varšavskega sporazuma ali Varšavski pakt je bila ustanovljena v maju 1955 kot protiutež zvezi Nato. Glavni razlog za njeno ustanovitev, na katerega so se sklicevale države članice Varšavskega pakta, je bil vstop ZRN v Nato, ki ga je vzhodni blok smatral kot grožnjo njihovi varnosti, saj so bili spomini na nemško okupacijo med drugo svetovno vojno še precej živi.

Organizacija varšavskega sporazuma je bila, za razliko od Nata, ozko namenska in enosmerna organizacija brez kakršnihkoli civilnih organov, ki bi medsebojno povezovali države in znotraj katere je Sovjetska zveza izvajala prevelik nadzor nad ostalimi članicami. Bila je izrazito ideološko obarvana organizacija, povezana z marksistično ideologijo, ki zavrača kompromise.

Z vojaškega stališča je bil Varšavski pakt sicer zmogljivejša, učinkovitejša in notranje bolj čvrsto povezana organizacija kot Nato. Vendar pa v času njegovega obstoja Sovjetski zvezi kljub prizadevanjem ni uspelo vzpostaviti učinkovitega političnega in vojaškega nadzora nad ostalimi vzhodnoevropskimi državami. Ne glede na trditve, da gre za obrambno zavezništvo,

je Varšavski pakt dvakrat napadel svoji članici, ki sta se skušali rešiti spon Sovjetske zveze: leta 1956 Madžarsko in leta 1968 Češkoslovaško (Trapans 2003, 25-26).

Globoka notranja kriza političnih sistemov v manjših državah članicah Varšavskega pakta in notranja kriza v Sovjetski zvezi je konec 80-ih in v začetku 90-ih let 20. stoletja privedla do razpok v zvezi. Predvsem na Poljskem, Madžarskem in Češkoslovaškem so takrat na oblast prišle nove, demokratično usmerjene politične elite, ki so želele izstopiti iz organizacije. Ker je bila povezanost med političnimi sistemi držav članic prevelika, je Varšavski pakt klonil pod zahtevami, da se zveza razpusti.

Demokratične elite, ki so po padcu komunizma prišle na oblast v državah srednje in vzhodne Evrope, so se sprva osredotočile na vzpostavljanje in zavarovanje demokratične vlade ter se skušale otresti zapuščine sovjetske oblasti in komunizma. Češkoslovaška in Madžarska sta do konca leta 1991 uspeli z Moskvo doseči sporazum o umiku sovjetskih čet z njunega ozemlja, Poljska nekoliko kasneje. Po razpustitvi Varšavskega pakta je Sovjetska zveza zahtevala podpis dvostranskih pogodb z nekdanjimi članicami, ki bi se morale zavezati, da se ne bodo priključevale drugim zavezništvom, da se ne bodo povezovale v vojaškem in obveščevalnem smislu ter ne bodo dopustile nastanitev tujih čet na svojih ozemljih. Na omenjene pogoje je pristala samo Romunija (Asmus 2002, 10).

Ko je prenehal obstajati vojaški pakt, je posledično sledil razpad Sovjetske zveze (20. december 1991), ki je poleg razpada Jugoslavije znova prinesel v ospredje v hladni vojni »pozabljene« znotrajdržavne in medetnične konflikte. Ti so predstavljali zgolj segment novih virov ogrožanja varnostnega okolja, ki se je izoblikovalo po hladni vojni in je zahtevalo prilagajanje zavezništva.

Poleg razpada Sovjetske zveze in Jugoslavije je 1. januarja 1993 prišlo tudi do razcepitve Češkoslovaške, kar predstavlja edini primer države, ki je po mirni poti razpadla na samostojni republiki Češko in Slovaško.

Tako je v začetku 90.-ih let na ozemlju nekdanjih Sovjetske Zveze in Jugoslavije ter v Srednji Evropi nastalo ali se demokratiziralo 24 držav. Vse države, ki tvorijo strnjen geopolitični pas - Estonija, Latvija, Litva, Poljska, Češka, Slovaška, Madžarska, Romunija, Moldavija, Bolgarija, Albanija, Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Makedonija, razen Miloševićeve Jugoslavije (Srbije in Črne Gore) - imajo identično geopolitično ali varnostno

ambicijo. Svojo varnost, obstoj in razvoj vidijo znotraj zahodnih institucij: EU, NATO, OVSE (Simoniti 2001, 53-54).

Po padcu komunizma so se države nekdanjega Vzhodnega bloka znašle pred velikimi političnimi spremembami. V večini držav so bile enostrankarske diktature zamenjane z večstrankarskimi parlamentarnimi sistemi. Na Madžarskem, Poljskem in Češkem so z volitvami prišle na oblast sredinske in desno-sredinsko usmerjene stranke, ki so jih vodili nekdanji nasprotniki komunističnega režima. Nasprotno so v Romuniji, Bolgariji in na Slovaškem dobili večino glasov nekdanji komunisti, ki so si naredili nova imena, a so bili zgolj na zunaj pripravljeni slediti demokratičnim spremembam. V začetku 90.-ih let so se vse te države v procesu prehoda iz planskega na tržno gospodarstvo soočale s številnimi problemi kot so visoka stopnja nezaposlenosti, inflacija, nenaden upad BDP (za 20-30%), upad industrijske proizvodnje, težave z izvozom, razširitev kriminala, ponoven izbruh ksenofobije in rasne nestrpnosti. Madžarska, Poljska in Češka so kot najuspešnejše na poti tranzicije prve dobile podporo in pomoč Zahoda. Te tri države so tudi prve pokazale jasno namero po združitvi z zahodno Evropo, za del katere so se smatrale že v začetku 20. stoletja, ko so si izborile neodvisnost izpod ruskega in avstrijskega imperija (Hodos 1999).

Ob koncu hladne vojne se je pojavilo vprašanje o morebitni vrnitvi ZDA v politiko izolacionizma, h kateri je bila usmerjena že v obdobjih pred prvo in drugo svetovno vojno.

Kmalu je postalo jasno, da bodo ZDA svojo prisotnost v Evropi ohranile, vendar ne več kot zaščitnik Evrope pred možno agresijo Sovjetske zveze, temveč kot partner, ki z Evropejci deli vitalne interese v Evropi in izven nje (Asmus 1997, 83).

Nadaljnje članstvo ZDA v Natu naj bi okrepilo tudi njeno povezavo z Evropo, ki ima z vidika ameriških strateških interesov na Bližnjem vzhodu pomemben geostrateški položaj. Hkrati pa je nadaljnja prisotnost ZDA zagotovila, da ni prišlo do zmanjšanja Natovih zmogljivosti (Trapans 2003, 52-53).

Konec medblokovske konfrontacije je privedel tudi do občutnega zmanjševanja obrambnih proračunov tako zahodno kot vzhodnoevropskih držav ter krčenja njihovih oboroženih sil, orožja in opreme.

ZDA so sredi 90.-ih let zmanjšale število vojakov, ki je konec 80-ih let znašalo 325.000, na okoli 100.000. Belgija, kot ena manjših zaveznic, je zmanjšala vojaško osebje, nameščeno v Nemčiji, s 23.000 na 4000 vojakov. Pri zmanjševanju sil je imel posebno vlogo leta 1990

podpisani Sporazum o konvencionalnih silah v Evropi (CFE), ki je privedel do uničenja ali odstranjanja več kot 50 000 kosov vojaške opreme (NATO Priročnik 2001, 140). Poleg tega je prišlo do sklenitve sporazumov o omejevanju jedrskega orožja med ZDA in Rusko federacijo. Tudi Velika Britanija in Francija sta močno zmanjšali svoje jedrske programe, medtem ko so se Belorusija, Kazahstan in Ukrajina znebile jedrskega orožja ter podpisale Sporazum o neširjenju. Na ameriško pobudo leta 1991 je sledilo zmanjševanje jedrske oborožitve zavezništva za 80 odstotkov. Iz Evrope so odstranili vse jedrsko orožje, ki je bilo nameščeno na kopnem: topništvo z jedrskimi naboji, rakete zemlja-zemlja in zemlja-zrak, ter povsem umaknili jedrsko orožje z bojnih ladij mornarice. Za uporabo v letalstvu je ostalo zgolj nekaj jedrskih bomb (Trapans 2003, 54). Nato je dal Ruski federaciji ustno zagotovilo, da od leta 1999 dalje ne bo nameščal postojank in orožij za množično uničenje na ozemlja novo sprejetih članic.

V Tabelah 1 in 2 je razvidno zmanjševanje obrambnih izdatkov in števila vojakov držav članic Nata po hladni vojni. Nekatere države (npr. Belgija) so v sredini 90.-ih let 20. stoletja zmanjšale svoje obrambne izdatke in število oboroženih sil za več kot polovico, ostale pa v nekoliko manjši meri v primerjavi s prvo polovico obdobja 80.-ih let. Izjemo predstavlja Turčija, kjer so zaradi njenega nestabilnega varnostnega položaja obrambni izdatki po hladni vojni, v nasprotju z ostalimi zaveznicami, narasli. Tudi v številu vojakov ni prišlo do opaznejšega zmanjševanja. Podoben položaj je možno opaziti v Grčiji, kjer prav tako ni prišlo do občutnega zmanjšanja obrambnih izdatkov, število vojakov pa se je v primerjavi z obdobjem 80.-ih let 20. stoletja še povečalo. Obe državi še vedno ohranjata naborniški sistem popolnjevanja oboroženih sil.

Tabela 1: Obrambni izdatki držav članic Nata v obdobju 1980-2003 (vir: internet 4)

DRŽAVA	OBRAMBNI IZDATKI (kot % BDP)								
	povprečje 1980-1984	povprečje 1985-1989	povprečje 1990-1994	povprečje 1995-1999	1999	2000	2001	2002	2003
Belgija	3,2	2,8	2,0	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3
Češka	/	/	/	/	2,2	2,2	2,1	2,1	2,2
Danska	2,4	2,0	1,9	1,7	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6
Francija	4,0	3,8	3,4	2,9	2,7	2,6	2,5	2,5	2,6
Nemčija	3,3	3,0	2,1	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4
Grčija	5,4	5,1	4,4	4,6	4,8	4,9	4,6	4,3	4,2
Madžarska	/	/	/	/	1,6	1,7	1,8	1,9	1,9
Italija	2,1	2,3	2,1	1,9	2,0	2,1	2,0	2,1	1,9
Luksemburg	1,0	1,0	0,9	0,8	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9
Nizozemska	3,0	2,8	2,3	1,8	1,8	1,6	1,6	1,6	1,6
Norveška	2,7	2,9	2,8	2,2	2,1	1,8	1,7	2,1	2,0
Poljska	/	/	/	/	2,0	1,9	1,9	1,9	2,0
Portugalska	2,9	2,6	2,6	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
Španija	2,3	2,1	1,6	1,4	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2
Turčija	4,0	3,3	3,8	4,4	5,4	5,0	5,0	4,9	4,8
Velika Brit.	5,2	4,5	3,7	2,7	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4
Kanada	2,0	2,1	1,8	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2
ZDA	5,6	6,0	4,7	3,3	3,0	3,1	3,1	3,4	3,5
Nato-skupaj	4,5	4,6	3,5	2,7	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7

Tabela 2: Število oboroženih sil držav članic Nata v obdobju 1980-2003 (vir: internet 5)

DRŽAVA	VELIKOST OBOROŽENIH SIL (V TISOČ)								
	1980	1985	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Belgija	108	107	106	47	42	42	41	42	42
Češka	/	/	/	/	54	52	49	40	35
Danska	33	29	31	27	27	24	22	22	22
Francija	572	560	548	502	420	394	366	355	356
Nemčija	490	495	545	352	331	319	306	295	285
Grčija	186	201		213	204	205	202	209	203
Madžarska	/	/	/	/	51	50	49	44	45
Italija	474	504	493	435	391	381	374	362	325
Luksemburg	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Nizozemska	107	103	104	67	54	52	51	52	53
Norveška	40	36	51	38	33	32	31	31	22
Poljska	/	/	/	/	187	191	178	159	150
Portugalska	88	102	87	78	71	68	68	69	68
Španija	356	314	263	210	155	144	151	135	135
Turčija	717	814	769	805	789	793	803	816	823
Velika Brit.	330	334	308	233	218	218	215	214	214
Kanada	82	83	87	70	60	59	59	61	62
ZDA	2 050	2 244	2 181	1 620	1 486	1 483	1487	1506	1496
Nato-skupaj	5 633	5 927	5 776	4 698	4 574	4 508	4453	4413	4334

5 PRILAGAJANJE ZVEZE NATO NOVEMU VARNOSTNEMU OKOLJU PO HLADNI VOJNI

5.1 Vprašanje nadaljnega obstoja Nata po hladni vojni

Za tradicionalna zavezništva pogosto veljajo prepričanja, da se oblikujejo in obstajajo kot odgovor na zaznane grožnje, ter razpadejo, ko groženj ni več. V današnji mednarodni skupnosti se govori o avtoritativnih zavezništvih, za katera velja, da njihov obstoj ne temelji zgolj na zaznanih grožnjah. Po Hopfu (Hopf 1999) je več glavnih značilnosti avtoritativnih zavezništev:

- države članice avtoritativnih zavezništev se medsebojno ne obravnavajo zgolj kot individualne države, temveč kot članice skupnosti, znotraj katere si delijo določene temeljne vrednote;
- znotraj avtoritativnih zavezništev obstaja majhna verjetnost, da pride do hujšega konflikta med posameznimi državami;
- avtoritativna zavezništva so relativno trajne narave, saj za razliko od zavezništev, katerih obstoj temelji zgolj na grožnjah, delujejo proti različnim vrstam groženj, ki še niso bile zaznane v času nastanka zavezništva;
- avtoritativna zavezništva dosegajo svoje cilje brez izvajanja oblasti nad posameznimi državami članicami;
- pri avtoritativnih zavezništvih se njihova morebitna reprodukcija pojmuje kot nenamerni stranski učinek soočanja z varnostnimi grožnjami.

Na osnovi navedenih značilnosti avtoritativnih zavezništev je vanje možno uvrstiti tudi zvezo Nato, za katero predpostavka, da zavezništva oslabijo in razpadejo s prenehanjem grožnje zaradi katere so nastala, vsekakor ne drži. Že v obdobju hladne vojne je Nato kljub nenehnemu prizadevanju za doseganje ravnotežja moči proti Sovjetski zvezi, uspel zagotavljati tudi pomembne pozitivne učinke za države članice, kot so obstoj demokracije, tržnega gospodarstva, prostega pretoka kapitala, zmanjševanja ovir pri medsebojnem trgovanju, proste konvertibilnosti valut, itd. (Hopf 1999, 196).

Nasprotniki nadaljnega obstoja Nata po hladni vojni menijo, da bi Nato kot organizacija morala odmrtni ob koncu obdobja blokavske delitve, v katerem je bila edina funkcija Nata boj zoper komunizem oz. socializem.

Tudi znotraj Nata se je po odpravi neposredne vojaške nevarnosti postavilo vprašanje, ali je zavezništvo še potrebno. V ta namen so države članice s konsenzom odločile, da je potreba po nadaljnem obstoju Nata še prisotna, kar je razvidno v naslednjih argumentih:

- Možnost obnovitve vojaške moči Sovjetske Zveze še ni bila odpravljena, torej nevarnost ni bila odpravljena v celoti.
- Države članice ne sme skrbeti zgolj lastna varnost, temveč morajo zagotoviti oz. prispevati k dvigu ravni varnosti v celotnem evroatlantskem prostoru, kar pomeni, da je Nato koristen in potreben tudi za zagotavljanje drugih vidikov varnosti, ne le vojaških.
- Države članice imajo od Nata tudi druge nevojaške koristi sodelovanja med državami, saj je Nato že v preteklosti imel in še ima v svoji strukturi številne organe, ki zagotavljajo sodelovanje na nevojaških področjih.

Trapans (Trapans 2003, 49) navaja čezatlantsko povezavo kot pomemben politični vzrok za ohranitev zavezništva. Če bi ZDA ostale zunaj Evrope, bi to lahko pomenilo oslabitev zahodnovarnostnega sodelovanja. Nadaljnji obstoj Nata naj bi tudi preprečil državam, da bi ubrale različne poti zunanje in varnostne politike, kot se je že zgodilo med svetovnima vojnama.

Duffield (Vegič 2002, 125-126) je pojasnil vzroke za nadaljnji obstoj Nata z njegovimi zunanjimi in notranjimi funkcijami:

- Zunanje funkcije so odgovor na grožnje z območij v bližini zavezništva (kot glavno grožnjo je videl Rusko federacijo, vojaško oslABLjeno, vendar še vedno pomembno vojaško silo). Nove zunanje funkcije Nata obsegajo reševanje konfliktov in zagotavljanje stabilnosti na območju nekdanjega varšavskega pakta in nekdanje Jugoslavije.
- Notranje funkcije obsegajo predvsem ohranjanje v preteklosti vzpostavljenih odnosov med zaveznicami, ki temeljijo na širokem političnem in vojaškem sodelovanju.

V nasprotju z ozko usmerjeno Organizacijo varšavskega sporazuma, je bil nadaljnji obstoj zveze Nato možen predvsem zaradi njene sposobnosti ohranjanja kot večnamenske organizacije. Poleg obrambno-varnostne funkcije v Natu namreč obstajajo tudi številne druge funkcije, ki se kažejo v političnem, gospodarskem, tehnološkem, informacijskem, znanstvenem, kulturnem, okoljskem idr. sodelovanju med državami članicami ter med članicami in njihovimi partnericami.

5.2 Nove naloge Nata po hladni vojni

Spremenjene geopolitične in varnostne razmere po hladni vojni so zahtevale prilagajanje v strukturi in delovanju zveze Nato. Prilagoditev je med drugim pomenila tudi določitev novih nalog Nata po hladni vojni. Leta 1990 in 1991 so predstavniki držav članic na zasedanjih Severnoatlantskega sveta v Londonu, Københavnu in Rimu odločali o prihodnosti zavezništva.

Na srečanju Severnoatlantskega sveta v Londonu (6. julij 1990) so voditelji držav članic izjavili: »Danes naše zavezništvo začenja veliko preobrazbo. Ob sodelovanju z vsemi evropskimi državami smo trdno odločeni zgraditi trajen mir na tej celini« (Trapans 2003, 70).

V Londonski deklaraciji zasledimo potrebo po prilagajanju zavezništva novim varnostnim razmeram, ki izhaja iz zavedanja, da varnost in stabilnost v evroatlantski regiji nista več odvisni zgolj od vojaške dimenzije. V ta namen je poudarjeno prizadevanje za okrepitev politične komponente zavezništva v skladu z 2. členom Severnoatlantske pogodbe¹⁰.

Poleg potrebe po zmanjšanju konvencionalnih sil v Evropi¹¹ je bila v Londonski deklaraciji izražena tudi potreba, da bi vzpostavili prijateljske odnose z nekdanjimi vzhodnoevropskimi nasprotnicami in se z njimi redno diplomatsko povezali (The London Declaration, internet 2). V Københavnu (7. junij 1991), kjer je zasedanje potekalo na ministrski ravni, sta bili sprejeti dve pomembni odločitvi:

- Na temelju splošnih političnih smernic, opredeljenih v Londonski deklaraciji, so bila oblikovana glavna načela, imenovana temeljne varnostne funkcije Nata, ki so bila kasneje vključena v Strateški koncept 1991.
- Veliko govora je bilo o partnerstvu s srednje in vzhodnoevropskimi državami, kar je pomenilo nastanek zasnove leta 1994 ustanovljenega PzM (Trapans 2003, 48).

Proces prilagajanja zveze Nato je skladen tudi z novimi cilji in nalogami Nata, določenih v dveh strateških načrtih Nata, sprejetih v letih 1991 in 1999. Prvi strateški načrt je bil sprejet 8. novembra 1991 na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Rimu. V njem je izraženo zavedanje o spremenjenih varnostnih izzivih in tveganjih, s katerimi se sooča Nato in ne izvirajo več iz

¹⁰ 2. člen Severnoatlantske pogodbe se glasi: «Države podpisnice bodo prispevale svoj delež k nadaljnjemu razvoju miroljubnih in prijateljskih mednarodnih odnosov tako, da bodo krepile svoje svobodne institucije, se zavzemale za boljše razumevanje načel, na katerih so te institucije zasnovane, in da bodo utrjevale pogoje za stabilnost in dobrobit. Težile bodo za tem, da njihove ekonomske politike ne bodo obremenjevali konflikti in da bo ekonomsko sodelovanje med njimi napredovalo» (Pogodba o ustanovitvi Severnoatlantske zveze, Benko 1997, 410).

¹¹ Za namen zmanjševanja konvencionalnih sil v Evropi je bil 19. novembra 1990 v okviru zasedanja KVSE v Parizu med 22 članicami Nata in Varšavskega pakta podpisan CFE (NATO Handbook Chronology 1998, 36).

preračunane agresije proti zavezniškemu ozemlju, temveč se pojavljajo kot posledica ekonomskih, socialnih in političnih problemov. Vključujejo etnične in ozemeljske konflikte, s katerimi se soočajo države srednje in vzhodne Evrope (The Alliance Strategic Concept 1991, 9. člen, internet 1).

Strateški koncept 1991 je kot temeljne varnostne naloge zavezništva opredelil:

- zagotavljanje enega od nepogrešljivih temeljev za stabilno varnostno okolje v Evropi, ki temelji na rasti demokratičnih institucij in zavezanosti miroljubnemu reševanju sporov, v katerem nobena država ne bo sposobna izvajati zastraševanja ali prisile nad katerokoli drugo državo ali z grožnjo uporabe sile vsiliti hegemonijo;
- zavezništvo bo služilo, kot je predvideno s 4. členom Severnoatlantske pogodbe kot čezatlantski forum za posvetovanja med zaveznicami o zadevah, ki vplivajo na njihove vitalne interese, vključno z morebitnimi dogodki, ki predstavljajo tveganje za njihovo varnost ter za ustrezno koordinacijo njihovih prizadevanj na skupnih področjih;
- odvracanje in obramba proti kakršnikoli grožnji z agresijo na ozemlje katerekoli članice;
- ohranjanje strateškega ravnotežja v Evropi (The Alliance Strategic Concept 1991, 20. člen, internet 1).

Poleg novih nalog je strateški koncept predvidel tudi možnost za širjenje evropskih obrambnih dogovorov na vzhod¹²: sprva s pomočjo dialoga o obrambnih zadevah, kateremu bi sledili gospodarski in kulturni stiki. Na ta način je dopuščal politično možnost, da bi države nekdanjega Varšavskega pakta lahko sodelovale z zahodnimi državami¹³ (Trapans 2003, 51).

Nov strateški koncept Nata iz leta 1999, ki je bil sprejet ob 50-letnici obstoja Nata na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Washingtonu, pomeni nadaljevanje Natove politike,

¹² 28. člen strateškega koncepta poudarja nadaljnje pospeševanje dialoga s Sovjetsko zvezo ter ostalimi srednje in vzhodnoevropskimi državami, zagotovljenega že z Londonsko deklaracijo. Dialog vključuje tudi izmenjavo mnenj in informacij o politično-varnostnih problemih, njegovo uresničevanje pa bo zagotovilo temelj za močnejše sodelovanje v Evropi ter sposobnost reševanja nesoglasij in konfliktov z miroljubnimi sredstvi (The Alliance Strategic Concept 1991, 28. člen, internet 1).

¹³ V 29. členu strateškega koncepta se zaveznice obvezujejo k sodelovanju z vsemi evropskimi državami na temelju načel, zapisanih v Pariški listini za novo Evropo (Charter of Paris for a New Europe). Poudarek je na bi- in multilateralnem sodelovanju glede vseh pomembnih področij, ki zadevajo evropsko varnost, da bi preprečevali krize ali zagotavljali učinkovit menedžment za njihovo odpravo. Takšno sodelovanje je odraz nedeljivosti varnosti med evropskimi državami (The Alliance Strategic Concept 1991, 29. člen, internet 1).

sprejete s konceptom iz leta 1991 in hkrati predstavlja odraz sprememb, ki so se dogodile v obdobju do leta 1991 (Vegič 2002, 136-137). Poleg prvih treh nalog iz predhodnega strateškega koncepta, sta v novem konceptu navedeni dve novi varnostni nalogi: krizni menedžment in partnerstvo¹⁴. Novost v konceptu predstavlja politiki glede širitve zavezništva¹⁵ ter izvajanja kooperativnih programov (PzM in EAPS)-obe odločitvi sta bili sprejeti po sprejetju predhodnega koncepta (Vegič 2002, 138).

Dogodki 11. septembra in nadaljnji teroristični napadi pa so v ospredje prinesli novo nalogo zveze Nato, vezano na boj proti terorizmu. Omenjena razsežnost je podrobneje predstavljena v podpoglavju 5.3.9.

5.3 Vidiki prilagajanja zveze Nato spremenjenemu varnostnemu okolju po hladni vojni

5.3.1 Spremembe v organizacijski strukturi zveze Nato

Spremembe varnostnega okolja po hladni vojni so zahtevale prilagajanje v delovanju tako civilne kot vojaške strukture zavezništva, kar se odraža predvsem v zmanjševanju civilnih in vojaških odborov ter krčenju vojaških poveljstev Nata.

Kljub temu se današnja organizacijska struktura zveze Nato glede na njen temeljni ustroj ne razlikuje bistveno od strukture, izoblikovane v obdobju hladne vojne. Severnoatlantski svet predstavlja telo, ki ima najvišje politične pristojnosti in pooblastila za sprejemanje odločitev ter je hkrati edina organizacijska sestavina, omenjena v Severnoatlantskem sporazumu. Ostali deli Natove strukture so se oblikovali kot odgovor na politične, vojaške in tehnične potrebe. Med številnimi pomožnimi odbori imata najvišji status Odbor za obrambno načrtovanje in Skupina za jedrsko načrtovanje. Najvišji vojaški organ je Vojaški odbor, katerega glavna

¹⁴ V 31. členu Strateškega koncepta je opredeljeno, da si bo zveza Nato v skladu z osnovnimi varnostnimi nalogami in mednarodnimi zakoni ter sodelovanjem z ostalimi organizacijami prizadevala za preprečevanje konfliktov, ob pojavu kriznih razmer pa za prispevanje k njihovem učinkovitemu obvladovanju, vključno z možnostjo izvajanja operacij za obvladovanje kriz, ki ne sodijo v 5. člen Severnoatlantske pogodbe (Strateški koncept zveze Nato 1999, 31.člen, internet 3).

¹⁵ Strateški koncept 1999 opredeljuje, da ostaja zveza Nato v skladu z 10. členom Severnoatlantske pogodbe odprta za nove članice in pričakuje, da bo v naslednjih letih povečala število novih povabil za države, ki so voljne in pripravljene prevzeti odgovornosti in obveznosti članstva. Zato je zveza Nato oblikovala program dejavnosti za pomoč kandidatkam pri pripravah na morebitno članstvo prek vzpostavitve širših stikov z njimi (Strateški koncept zveze Nato 1999, 39.člen, internet 3).

naloga je oblikovanje strateških konceptov zveze Nato, pri čemer je podrejen Severnoatlantskemu svetu in Odboru za obrambno načrtovanje. Na sedežu zavezništva v Bruslju se nahajajo stalni predstavniki in nacionalne delegacije, generalni sekretar, mednarodno civilno osebje, nacionalni vojaški predstavniki, predsednik Vojaškega odbora in mednarodno vojaško osebje, kar skupno znaša okoli 3000 ljudi (Trapans 2003).

Severnoatlantski svet ima okrog 480 odborov in drugih pomožnih teles, ki sprejemajo odločitve ali oblikujejo priporočila višjim organom, pri čemer delujejo po načelu soglasja¹⁶. Omenjeno načelo predstavlja zamuden in utrudljiv način delovanja, a vendarle sprejemljiv za vse države članice. Mnogi menijo, da s sprejemanjem novih članic postaja takšen način odločanja še težavnejši in dolgotrajnejši, zato si znotraj zavezništva prizadevajo za zmanjšanje števila posameznih odborov. Zaradi spremenjenih varnostnih razmer po hladni vojni nekateri odbori niso več potrebni, hkrati pa se je pojavila potreba po oblikovanju novih. Ukinitvev že ustanovljenih odborov, za katero si prizadevajo v zvezi Nato, predstavlja precej težjo nalogo kot ustanavljanje novih.

Bennett (Bennett 2003, 20) ugotavlja, da se kljub sprejemanju novih članic v zavezništvo po hladni vojni večina organizacijskih delovnih metod skoraj ni spremenila vse od prvotne zasedbe Nata. Zato pomeni sprejetje odločitve na praškem vrhu o zmanjšanju števila odborov za 30 odstotkov dober začetek.

Novi varnostni izzivi in tveganja, ki so se pojavili po hladni vojni, so zahtevali tudi spremembe v poveljniški strukturi Nata, katere glavna značilnost je postopno zmanjševanje vojaških poveljstev. Na oblikovanje nove vojaške poveljniške strukture so vplivali predvsem nekateri v nadaljevanju predstavljeni dejavniki: razvoj ESDI znotraj zavezništva, uresničevanje koncepta CJTF, zmanjševanje in prestrukturiranje vojaških sil zavezništva v celoti ter prevzem novih nalog in odgovornosti s strani zavezništva (podpora mirovnim operacijam, obvladovanje kriznih razmer) (Priročnik o zvezi NATO 2001, 249). Tako so se razvili tudi novi koncepti poveljevanja, ki temeljijo na:

- večjem poudarku na načelu večnacionalnosti pri popolnjenju novih vojaških poveljstev;
- večjem poudarku na izvajanju dejavnosti in operacij zavezništva na regionalni ravni;

¹⁶ Načelo soglasja je najznačilnejša posebnost pri sprejemanju odločitev v Natu, ki se uporablja povsod: v Severnoatlantskem svetu, odborih in drugih telesih. Podrobneje je opisano v poglavju 6.10, ki obravnava vpliv širitve Nata na kohezijo znotraj zavezništva.

- prožnem pristopu do ukrepov poveljevanja in nadzora, kot so meje, koordinacijske in fazne črte (Priročnik o zvezi NATO 2001, 254-255).

Zadnje spremembe v Natovi poveljniški strukturi so bile sprejete junija 2003. Na strateški ravni je Poveljstvo zavezniških sil za operacije (Allied Command Operations) pod poveljstvom SACEUR-ja prevzelo naloge Poveljstva zavezniških sil za Evropo in Poveljstva zavezniških sil za Atlantik. S sedežem v Belgiji (Mons) je Poveljstvo zavezniških sil za operacije odgovorno za vse zavezniške operacije. Na novo je bilo oblikovano tudi Poveljstvo zavezniških sil za preoblikovanje (Allied Command Transformation) s sedežem v ZDA (Norfolk), z namenom nadziranja preoblikovanja Natovih vojaških zmogljivosti. Pod strateško ravniyo je pet operativnih regionalnih poveljstev zmanjšanih na dve: Poveljstvo skupnih sil (Joint Force Commands) in Skupni štab (Joint Headquarters). Trinajst podrejenih operativnih poveljstev je zmanjšanih na šest, število centrov za bojne letalske operacije pa se je zmanjšalo z deset na šest (Nato's Nations and partners for peace 2003, 23-24). Opisana struktura naj bi omogočala večjo fleksibilnost, učinkovitost in boljše izvajanje celotnega razpona zavezniških operacij.

5.3.2 Izvajanje vojaških operacij izven območja držav članic Nata

Zaradi očitanja Natu, da med leti 1991-1994 ni aktivno posegel na tleh nekdanje Jugoslavije, je leta 1994 prišlo do opustitve nekdanje doktrine uporabe oboroženih sil Nata izven območja držav članic zgolj v primeru protinapada. Sprejeta je bila odločitev o aktivnih oboroženih posegih Nata zunaj ozemlja držav članic oz. zunaj območja, določenega s 6. členom Severnoatlantskega sporazuma¹⁷. Posredovanje Natovih sil na območju nekdanje Jugoslavije v 90.-ih letih 20. stoletja predstavlja najbolj nazoren primer izvajanja vojaških operacij izven območja držav članic. Po treh letih neuspeha OZN, da bi ustavili nasilje na tleh nekdanje Jugoslavije, je Nato končno s silo posegel v dogajanja na ozemlju BiH: leta 1995 je z

¹⁷ 6. člen Severnoatlantskega sporazuma se glasi: » Skladno s 5. členom je v oborožen napad na eno ali več držav podpisnic potrebno vključiti oborožen napad na teritorij katere od podpisnic tako v Evropi kot na območju severne Amerike, napad na francoski departement Alžir, napad na teritorij Turčije, napad na otoke, ki so pod jurisdikcijo katere od podpisnic pogodbe na območju severnega Atlantika severno od rakovega povratnika, napad na sile, ladje in letala, kadar so na teritoriju ali nad teritorijem katere od podpisnic ali pa na območjih, kjer so razmeščene okupacijske sile katere od držav članic na dan, kot ta pogodba postane veljavna, ali pa napad na območju Sredozemskega morja ali območju severnega Atlantika severno od rakovega povratnika« (Pogodba o ustanovitvi Severnoatlantske zveze v Benko 1997, 410-411)

bombnimi napadi na republiko Srbsko (operacija Deliberate Force) in ob pomoči hrvaške vojske zavezništvu uspelo doseči prekinitev obkoljevanja Sarajeva in pristonek na pogajanja. Drugič je Nato na ozemlju nekdanje Jugoslavije s silo posegel leta 1999, ko je v 78-dnevnih letalskih napadih skušal zaustaviti srbsko nasilje nad prebivalci Kosova (Priročnik o zvezi NATO 2001, 126).

Posredovanje v krizah in konfliktnih izven območja Nata je že v obdobju hladne vojne veljalo za sporno vprašanje predvsem zaradi dveh razlogov: zaradi težavnosti pri doseganju konsenza znotraj zavezništva glede takšnega posredovanja, in zaradi strahu, da bi se ob vpletenosti Nata v takšen konflikt vpletla tudi Sovjetska zveza, kar bi lahko pomenilo razvoj regionalnega konflikta v novo svetovno vojno. Ta strah se je s koncem hladne vojne razblinil, medtem ko je med zaveznicami še danes težko najti soglasje glede poseganja na konfliktnih območjih izven območja Natovih članic¹⁸ (McInnes 1995, 98).

5.3.3 Krizni menedžment in mirovne operacije

Kljub temu da Nato ne definira natančno koncepta kriznega menedžmenta, ima ta pomembno vlogo pri delovanju zavezništva po hladni vojni¹⁹. Osredotočanje na krizni menedžment je razvidno že iz Natovega strateškega koncepta 1991, v novejšem strateškem konceptu iz leta 1999 pa je kriznemu menedžmentu pripisan še večji pomen. Tako je v novem strateškem konceptu obvladovanje kriz, poleg partnerstva, opredeljeno kot ena izmed temeljnih varnostnih nalog Nata.

Pri obvladovanju kriznih razmer ima glavno vlogo posvetovanje med državami članicami Nata, ki poteka preko Severnoatlantskega sveta in Odbora za obrambno načrtovanje ob podpori Skupine za usklajevanje politike, Političnega odbora, Vojaškega odbora ter Višjega odbora za civilno krizno načrtovanje. Za doseganje tega namena so pomembni tudi partnerstvo, sodelovanje in dialog z ostalimi državami ter vzdrževanje Natovih zmogljivosti za kolektivno obrambo (Priročnik o zvezi NATO 2001, 153-154).

¹⁸ Velika Britanija je leta 1993 nasprotovala povečanju vloge Nata v konfliktu na ozemlju nekdanje Jugoslavije, kar je pripomoglo k zapoznelosti reševanja krize (McInnes 1995, 99).

¹⁹ Koncept kriznega menedžmenta je bil v Natu prisoten že v obdobju hladne vojne, kjer pa je bil osredotočen predvsem na » zadrževanje stopnjevanja konfliktov med velesilama in njunimi zavezništvii« (Vegič 2002, 164).

Sodelovanje zveze Nato v mirovnih operacijah²⁰ predstavlja sestavni del kriznega menedžmenta. V začetku 90-ih let je število mirovnih operacij na splošno močno naraslo, k čemur so pripomogli tudi konflikti na tleh nekdanje Jugoslavije. V obdobju med 1. januarjem 1993 in 13. februarjem 1998 se je začelo na novo izvajati kar 19 operacij (Sandler in Hartley 1999, 90), v katerih je pod okriljem OZN in v sodelovanju z OVSE deloval tudi Nato. Tako je zavezništvo med leti 1992-1996, ko je bil nad ozemljem nekdanje Jugoslavije vpeljan embargo na uvoz orožja, skupaj z ZEU v operaciji »Sharp Guard« opravljalo nadzor nad zračnim prostorom in dostopom do ozemlja nekdanje Jugoslavije po Donavi in Jadranskem morju. V drugi pomembni operaciji (»Deny Flight«) je imel Nato nalogo preprečevanja srbskih zračnih na muslimansko prebivalstvo. Potrebno je omeniti tudi delovanje vojsk držav članic Nata in njenih partneric v okviru sil za izvajanje (IFOR) ter v kasnejših stabilizacijskih silah (SFOR), ki še danes delujejo v BiH in skrbijo za razoroženost tamkajšnjih oboroženih sil²¹. Prav tako je pomembno delovanje Nata v mirovnih silah na Kosovu (KFOR), kamor so bile nameščene leta 1999 po umiku srbskih sil. Njihov namen je odvrčanje ponovne sovražnosti, vzpostavitev varnega okolja ter demilitarizacija kosovske osvobodilne vojske (NATO in the 21 st century 2001).

Opisano delovanje Nata v mirovnih operacijah kaže tudi na korenito spremembo koncepta mirovnih operacij po hladni vojni, ki lahko obsega operacije za zagotavljanje humanitarne pomoči²², pomoč pri politični tranziciji držav (npr. nadziranje volitev) in tudi operacije za vsiljevanje miru (Sandler in Hartley 1999, 90).

5.3.4 Oblikovanje evropske varnostne in obrambne identitete

Oblikovanje evropske varnostne in obrambne identitete znotraj zavezništva pomeni povečanje strateške vloge evropskih držav po hladni vojni (Trapans 2003, 54). ESDI omogoča evropskim članicam Nata, da sprejemajo večjo odgovornost na varnostnem in obrambnem področju. Pri tem je mišljeno predvsem samostojno delovanje evropskih zveznic na področjih, kot so krizni menedžment in izvajanje mirovnih operacij, ki se lahko izvajajo pod

²⁰ Izvajanje mirovnih operacij je bilo dodano k nalogam Nata v Oslu 4. junija 1992, na zasedanju zavezništva na ministrski ravni (The Nato Handbook Chronology 1998, 46).

²¹ Sedanje naloge Nata na območju BiH bo do konca leta 2004 prevzela EU.

²² Nato je zelo aktiven tudi pri izvajanju humanitarne pomoči, kot je npr. koordinacija pri pošiljanju pomoči kosovskim beguncem leta 1999 in zagotavljanje pomoči žrtvam poplav v Ukrajini 1999 ter na Madžarskem in v Romuniji leta 2000 (NATO in the 21 st century 2001).

vodstvom Evropske unije. Proces vzpostavljanja ESDI vključuje tudi krepitev evropskih vojaških zmogljivosti da bi dosegali pravičnejše porazdelitve varnostnih bremen med obema stranema Atlantika (NATO in the 21 st century 2001).

Tako tudi Grizold (Grizold 1999, 85) ugotavlja, da je eden najpomembnejših rezultatov dosedanjega preoblikovanja zveze Nato njena »evropeizacija«, kar pomeni, da dobivajo evropske članice zveze Nato večji vpliv kot v preteklosti tako v poveljniški strukturi kot tudi možnost, da v okviru zveze Nato podvzamejo nekatere operacije brez udeležbe ZDA.

5.3.5 Vojaško in politično sodelovanje z nekdanjimi članicami Varšavskega pakta

Začetke vojaškega in političnega povezovanja Nata z nekdanjimi članicami Varšavskega pakta je možno iskati predvsem v zainteresiranosti Nata za umik jedrskega orožja z območja nekaterih bivših nasprotnic (Belorusija, Kazahstan, Ukrajina). Zavezništvo je tem državam med drugim ponudilo odnos sodelovanja, pomoči, udeleževanja tečajev, šolanja v zahodnih vojaških akademijah, skupnih vojaških vaj, tehnične in denarne pomoči pri uničevanju orožja za množično uničenje. Kolektivno sodelovanje z nekdanjimi državami Varšavskega pakta je bilo najprej vzpostavljeno preko Severnoatlantskega sveta za sodelovanje (NACC), iz katerega se je razvil program Partnerstvo za mir (PzM) in kasneje še Evroatlantski partnerski svet (EAPS).

NACC je predstavljal organ, preko katerega je zveza Nato vzpostavila institucionalne stike za posvetovanje in sodelovanje z državami Srednje Evrope glede političnih in varnostnih vprašanj. Vsaka dva meseca so potekala zasedanja na ravni veleposlanikov in dodatna zasedanja na ministrski ravni. Delo je bilo osredotočeno na varnostna in druga s tem povezana vprašanja, kot so obrambno načrtovanje, načini nadziranja oboroževanja, civilno-vojaška razmerja, upravljanje zračnega prometa in prehod obrambne proizvodnje na industrijo za civilne namene, sodelovanje na znanstvenem in okoljevarstvenem področju ter vojaške zadeve in ohranjanje miru (Trapans 2003, 70).

Namen programa PzM²³, katerega koncept je bil uradno potrjen na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Bruslju 10.-11. januarja 1994, še danes ni povsem jasen. Za

²³ V program PzM so vključene naslednje države: Albanija, Armenija, Avstrija, Azerbajdžan, Belorusija,, Finska, Gruzija, Hrvaška, Irska, Kazahstan, Kirgizija, nekdanja jugoslovanska republika Makedonija, Moldavija, Rusija, Švedska, Švica, Tadžikistan, Turkmenija, Ukrajina in Uzbekistan (internet 13).

idejnega očeta programa, takratnega SACEUR-ja Johna Shalikashvillija, naj bi PzM pomenil alternativo širitvi Nata. Po milejši razlagi so PzM oblikovali zaradi močnega pritiska držav srednje in vzhodne Evrope po članstvu v Natu in so ga obravnavali kot pomemben korak k pripravi držav za morebitno članstvo v Natu (Asmus 2002, 59).

Glavni cilji PzM, zastavljeni leta 1994, so:

- povečanje preglednosti v načrtovanju nacionalne obrambe in pripravi vojaških proračunov;
- zagotavljanje demokratičnega nadzora nad nacionalnimi oboroženimi silami in
- dolgoročno razvijanje partnerskih nacionalnih sil, ki so tako sposobnejše delovati skupaj s silami članic Nata (internet 11).

Program PzM omogoča interoperabilnost sil Nata in partnerskih držav, standardizacijo orožja, poenotenje logističnih postopkov in modernizacijo oboroženih sil članic PzM (Hartley in Sandler 1999, 62). Kljub temu pa članstvo v njem ne zagotavlja, da bo takšna država postala tudi članica Nata. Države, vključene v PzM, lahko sodelujejo v Natovih akcijah za vzdrževanje miru in v humanitarnih operacijah v okviru OZN in OVSE, a hkrati s strani Nata ne prejemajo trdnih varnostnih garancij.

Vse članice Partnerstva za mir so obenem tudi članice EAPS, ki zagotavlja celovit okvir za sodelovanje med Natom in njegovimi partnerskimi državami. Partnerstvo za mir je v okviru EAPS zadržalo svojo ločeno identiteto in ohranilo svoje osnovne elemente in postopke (internet 12).

EAPS, ustanovljen 30. maja 1997 v Sintri, je nasledil NACC in nadaljeval sodelovanje na novi ravni. Združuje članice zavezništva in članice PzM. Načela delovanja EAPS so bila oblikovana v tesnem sodelovanju med zavezništvom in njegovimi partnerskimi državami ter so izražena v Temeljni listini EAPS (Priročnik o zvezi Nato 2001, 19). Dejavnosti EAPS temeljijo na dveletnem akcijskem načrtu, ki je osredotočen na posvetovanja in sodelovanje pri vrsti političnih zadev ter zadev povezanih z varnostjo, vključno z regionalnimi vprašanji, nadzorom nad oboroževanjem, mednarodnim terorizmom, ohranjanjem miru, obrambno-ekonomskimi vprašanji, načrtovanjem delovanja v kriznih razmerah, ter znanstvenimi in okoljskimi vprašanji. Redni sestanki potekajo na ravni veleposlanikov ter zunanjih in obrambnih ministrov (internet 12). EAPS je odigral pomembno vlogo kot forum za

posvetovanja o kosovski krizi. Organiziranih je bilo več izrednih sestankov, na katerih so bile partnerice obveščene o načrtih Nata in pripravah na morebitne vojaške operacije na Kosovu ter izmenjale mnenja o razvoju dogodkov.

Skoraj vse države članice EAPS, ki niso članice Nata, so odprle svoja diplomatska predstavništva pri Natu, da bi širile stike med Natom in partnericami ter na ta način povečale učinkovitost in uspešnost sodelovanja. Pomemben dosežek EAPS predstavlja ustanovitev Evroatlantskega centra za koordinacijo ukrepanja ob nesrečah (EADRCC) pri poveljstvu Nata na predlog Ruske federacije (internet 12).

Akcijski načrt za članstvo (ANČ), prvič predstavljen na zasedanju Severnoatlantskega sveta aprila 1999 v Washingtonu, je pomagal državam, ki se potegujejo za članstvo v Natu, da v večji meri osredotočijo svoje priprave na doseganje ciljev in prednostnih nalog, navedenih v načrtu (internet 14). ANČ je program dejavnosti, med katerimi lahko zainteresirane države izbirajo na podlagi nacionalnih odločitev in samorazlikovanja. Program zajema pet področij: politična in gospodarska vprašanja, vojaško-obrambna vprašanja, vire, varnost in pravna vprašanja. Nato je poudaril, da ANČ ne predstavlja kriterijev za članstvo in da je aktivno sodelovanje v PzM in EAPC še vedno ključnega pomena za države, ki so zainteresirane zanj (Priročnik o zvezi NATO 2001, 23).

Pri povezovanju Nata z nekdanjimi članicami Varšavskega pakta je potrebno omeniti tudi sodelovanje zveze Nato z Rusko federacijo²⁴ in Ukrajino.

Ukrajina je država, katere velikost in status velesile imata poseben pomen za odnos zavezništva do nje. Po hladni vojni se je odpovedala jedrskemu orožju, a kljub temu razpolaga z velikimi vojaškimi kopenskimi in pomorskimi silami. Poleg tega meji na dve članici zavezništva, sprejeti v prvem krogu širitve po hladni vojni, na Madžarsko in Poljsko. Leta 1997 je bila na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Madridu podpisana Posebna listina o partnerstvu med Natom in Ukrajino, ki je ponovno potrdila skupno podporo neodvisnosti in suverenosti Ukrajine, njeni ozemeljski celovitosti, nedotakljivosti meja, demokratičnem, gospodarskem razvoju ter pravnemu položaju države brez jedrskega orožja. V skladu z listino je bila ustanovljena Komisija med Natom in Ukrajino kot okvir, v katerem se ukrajinski predstavniki srečujejo s predstavniki zavezništva in posvetujejo o vrsti dejavnosti vojaškega in političnega sodelovanja (Trapans 2003, 70-71). Kljub temu da za to državo v bližnji

²⁴ Sodelovanje zveze Nato z Rusko federacijo je podrobneje opisano v podpoglavju 6.8, ki obravnava širitev članstva Nata in odnose z Rusko federacijo.

prihodnosti ni predvideno članstvo v zavezništvu, je ukrajinski Svet za nacionalno varnost in obrambo spomladi 2002 naznanil namero Ukrajine po članstvu v Natu, kar je bilo potrjeno z dekretom, ki ga je julija podpisal ukrajinski predsednik Leonid Kučma (SIPRI Yearbook 2003).

5.3.6 Širitev članstva

Širitev članstva zveze Nato predstavlja enega najopaznejših in najpomembnejših vidikov prilagajanja zveze Nato spremenjenim razmeram po hladni vojni.

Za ZDA in evropske zaveznice je v prvi polovici 90.-ih let 20. stoletja sprejeta odločitev o širitvi Nata pomenila del širše strategije, ki bo pripomogla k preoblikovanju in modernizaciji zavezništva ter njegovi sposobnosti za soočanje z novimi varnostnimi grožnjami (Asmus 2002).

Po mnenju nekaterih avtorjev tvorita geografska in funkcionalna širitev zavezništva dve plati istega kovanca. Vsekakor sprejem nekdanjih članic Varšavskega pakta v zvezo Nato predstavlja pomemben proces v mednarodni skupnosti, zato ga v nadaljevanju diplomske naloge podrobneje predstavljam v samostojnem poglavju.

5.3.7 Koncept skupnih združenih namenskih sil (CJTF)

Ker se je po hladni vojni predstava o konvencionalnem oboroženem spopadu pokazala kot zastarela, je bilo potrebno sestaviti lažje in bolj prilagodljive sestave večnacionalnih brigad, katerih enote bi bile sestavljene iz držav članic: večje države bi prispevale enote na ravni bataljonov, manjše pa na ravni čet oz. oskrbovalnih enot.

Razvoj CJTF poteka že od odobritve samega koncepta na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Bruslju 10.-11. januarja 1994 (NATO Handbook Chronology 1998, 57). Ustanovljene so bile za soočanje z novimi varnostnimi tveganji zunaj območja Nata, zato so namenjene predvsem izvajanju vojaških operacij, človekoljubne pomoči in ohranjanja miru izven zavezniškega ozemlja. Njihova temeljna naloga je učinkovit premik in razmestitev na oddaljeno območje delovanja. Koncept CJTF je pomemben tudi z vidika povezovanja zveze Nato s srednje in vzhodnoevropskimi državami v okviru PzM, saj omogoča njihovo sodelovanje (Trapans 2003, 55).

5.3.8 Vzpostavitev sredozemskega dialoga

Sredozemski dialog je Nato vzpostavil leta 1995 s šestimi državami iz širše sredozemske regije: Egiptom, Izraelom, Jordanijo, Mavretanijo, Marokom in Tunizijo. Leta 2000 se je naštetim državam pridružila še Alžirija. Namen sredozemskega dialoga je ustvarjanje dobrih odnosov in izboljšanje medsebojnega razumevanja v Sredozemlju ter krepitev regionalne varnosti in stabilnosti. Aktivnosti programa med drugim vključujejo tudi vabilo tem državam o šolanju posameznikov v Natovih izobraževalnih ustanovah v Nemčiji in Italiji (NATO in the 21 st century 2001).

5.3.9 Boj proti terorizmu

Kljub temu da je že v Strateškem konceptu iz leta 1999 kot ena izmed groženj opredeljen tudi terorizem, je od terorističnega napada na ZDA dalje obravnavan v povsem drugačni luči. Pred tem je zavezništvo terorizmu namenjalo relativno malo pozornosti: zelo malo se je razpravljalo o naravi terorizma, njegovih izvorihi ter njegovem vplivu na zavezniške koncepte, politike, strukture ali zmogljivosti (Bennett 2003, 19).

Ob dogodkih 11. septembra 2001 je prvič v zgodovini obstoja Nata prišlo do uporabe 5. člena Severnoatlantskega sporazuma. Grožnja terorističnega napada, ki se precej razlikuje od predvidenega vojaškega napada velikih razsežnosti na ozemlje članic Nata v obdobju hladne vojne, je zahtevala oblikovanje posebnega pristopa zavezništva k boju proti terorizmu. Na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Pragi 2002 je bilo potrjenih več ukrepov za boj proti terorizmu in drugim varnostnim izzivom. Med drugim je bila podana pobuda za ustanovitev Natovih sil za ukrepanje (NRF)²⁵, ki bi predstavljale novo zmogljivost Nata za hitro krizno reagiranje, podana pa je bila tudi obveza po uresničevanju Akcijskega načrta za civilno krizno načrtovanje (Civil Emergency Planning Action Plan), da bi izboljšali pripravljenost na morebitne napade na civilno prebivalstvo s kemičnimi, biološkimi ali radiološkimi snovmi (Bennett 2003, 20; Deklaracija s Praškega vrha, internet 6).

²⁵ Koncept NRF, katerih sile naj bi bile polno operativno sposobne najkasneje do oktobra 2006, je bil potrjen na ministrskem zasedanju držav članic Nata junija 2003. Te sile naj bi delovale v skladu z Praško zavezo za doseganje zmogljivosti (Prague Capabilities Commitment). Sestavljale jih bodo tehnološko razvite, prilagodljive, za boj pripravljene, interoperabilne in vzdržljive sile (vključno s kopenskimi, pomorskimi in zračnimi silami), ki se bodo sposobne premikati kamorkoli, kjer bo potreba (Deklaracija s Praškega vrha, internet 6).

Za obrambo pred terorizmom je Nato razvil nov vojaški koncept, ki vključuje štiri kategorije možnih vojaških aktivnosti: obrambni ukrepi za zmanjšanje ranljivosti pred terorističnimi napadi, urejanje razmer po napadu, proti-teroristične ofenzivne aktivnosti in vojaško sodelovanje s partnerskimi in nekaterimi drugimi državami (Ukrajina, Ruska federacija, države sredozemskega dialoga) ter organizacijami (EU, OVSE, ZN) (Bennett 2003, 20).

6 ŠIRITEV ČLANSTVA ZVEZE NATO PO HLADNI VOJNI

6.1 Geopolitična razsežnost širitve Nata po hladni vojni

Širitev Nata po hladni vojni zajema v geografskem smislu območja srednje, vzhodne in jugovzhodne Evrope. Vendar je pri opredelitvi omenjenih območij v povezavi s širitvijo Nata poleg geografske, potrebno upoštevati tudi zgodovinsko, družbeno-politično, kulturno, vojaško idr. razsežnost. To pomeni težavo, saj glede na našete razsežnosti pri avtorjih ni moč najti konsenza, katere države pripadajo srednjemu, vzhodnemu in jugovzhodnemu delu Evrope.

Že pri opredeljevanju termina srednje Evrope je možno najti več različic. Po najožji opredelitvi so v območje srednje Evrope vključene zgolj tri države: Poljska, Češka in Madžarska. Širše opredelitve tem trem državam dodajajo še Slovaško, Romunijo, Bolgarijo, Slovenijo, Hrvaško in tri baltske države (Latvijo, Litvo in Estonijo). Nekateri analitiki pa termin srednje Evrope uporabljajo združeno s terminom vzhodne Evrope (srednje-vzhodna Evropa), kar poleg naštetih držav vključuje tudi Ukrajino, Belorusijo, Moldavijo in Albanijo. Takšne razlike nastajajo zaradi različnih pristopov (geopolitični, ekonomski, vojaško-strateški) k proučevanju teh regij, pa tudi zaradi posebnih zgodovinskih konceptov in procesov evropske integracije po hladni vojni (Arbatov 2000).

Večina avtorjev, ki jih navajam v diplomski nalogi, uporablja za opredelitev območja širitve Nata termin srednje in vzhodnoevropske države, ki poleg Madžarske, Poljske, Češke, Slovaške in baltskih držav, vključuje tudi Slovenijo, Romunijo in Bolgarijo.

Pri opredeljevanju območja širitve Nata je potrebno omeniti tudi termin jugovzhodne Evrope, saj se vanjo, predvsem po geografskih opredelitvah, uvršča tudi Romunijo in Bolgarijo ter ponekod celo Slovenijo.

Nekateri avtorji (npr. Ecohescu), ki pojmujejo termin v širšem smislu, k jugovzhodni Evropi prištevajo naslednje države: Grčijo, Turčijo, Albanijo, Bolgarijo, Romunijo, Slovenijo, Hrvaško, BIH, ZRJ in bivšo jugoslovansko republiko Makedonijo. Drugi avtorji (npr. Lenzi) pa k jugovzhodni Evropi prištevajo zgolj Bolgarijo, Romunijo, Albanijo, Hrvaško, BIH, ZRJ in Bivšo jugoslovansko republiko Makedonijo (Grizold 2003, 9).

Ob tem je potrebno poudariti nepravilno uporabo terminov jugovzhodne Evrope in Balkana kot sinonimov. Jugovzhodna Evropa je širši pojem, ki v geografskem smislu obsega tudi Ukrajino in južno-evropski del Rusije med Ukrajino, Kazahstanom in Kavkazom. Izrazu Balkan²⁶ pa se že okoli tri stoletja pripisuje predvsem politični in kulturni pomen; vzrok za to je možno najti v dolgoletnem obdobju turške vladavine na tem območju (Bebler 2001, 22).

Da bi se izognili prevelikim zapletom pri opredeljevanju terminov srednja, vzhodna in jugovzhodna Evropa, je pri obravnavi območja širitve Nata po hladni vojni smiselno izhajati iz hladnovojne delitve Evrope na Zahodno in Vzhodno glede na pripadnost držav antagonističnima blokoma.

Stanič (Stanič 1994, 347) ugotavlja, da je bila v obdobju po drugi svetovni vojni do konca 80-ih let Vzhodna Evropa obravnavana kot enoten geografski in politični pojem. Enak politični sistem in ideologija sta bila «maksimalno uniformirana in sta zavestno potiskala v stran in minimalizirala vse zgodovinske, kulturne, verske, razvojne in druge razlike med članicami vzhodnega bloka, tako da je predvsem zunaj, delno pa celo znotraj bloka res nastajal vtis, kot da med Poljsko in Romunijo ali Češkoslovaško in Bolgarijo ni nobenih večjih razlik» (Stanič 1994, 347-348). Tako je po zrušitvi sistema, ideologije in sovjetske hegemonije postkomunistična Evropa razpadla na najmanj tri med seboj različne dele:

- Prvi del tvorijo države iz severnega in srednjega dela nekdanjega Vzhodnega bloka in zajemajo nekdanjo Nemško demokratično republiko, Poljsko, Češko, Madžarsko in Slovenijo. Te države so bile že v času habsburškega in nato avstro-ogrškega imperija tesno povezane z zahodnim delom Evrope, kar je razvidno iz skupnega katolicizma in relativno visoke stopnje materialnega razvoja in kulture.
- Romunija, Bolgarija, Makedonija, Srbija, Črna gora, Bosna in Albanija tvorijo južni del nekdanjega vzhodnega bloka, za katerega je značilna stoletja trajajoča nadvlada

²⁶ Uporaba izraza Balkan je bila pogosta v obdobjih po prvi in drugi svetovni vojni, ko so to območje tvorile naslednje države: Bolgarija, Romunija, Grčija, Turčija, Jugoslavija in Albanija. Danes je v ospredju izraz Jugovzhodna Evropa, ki je tradicionalno nemško ime za skupino držav med jugovzhodom Nemčije in Rusijo. Označuje skupino držav z ozemljem, večjim od Balkana, ki obsega: Albanijo, Bolgarijo, Ciper, Grčijo, Madžarsko, Romunijo, Turčijo in nekdanjo Jugoslavijo (Vukadinovič 2002, 13).

najprej bizantinske in nato osmanske civilizacije, kar je razvidno skozi prisotnost elementov islama, specifične kulturne poteze in nižjo stopnjo materialnega razvoja.

- V tretjem delu se nahajajo Rusija, Ukrajina in Belorusija kot evropski del nekdanje Sovjetske zveze. Pripadnost Evropi je veljala bolj v geografskem kot razvojnem, kulturnem in civilizacijskem smislu.
- Hrvaška in Slovaška se po Staničevem mnenju nahajata na meji zgodovinskih in civilizacijskih prelomnic, ki delijo Vzhodno Evropo, saj po svojih zgodovinskih in verskih vezeh kažeta pripadnost k severozahodnemu delu nekdanje Vzhodne Evrope, hkrati pa naj bi ju sodobna politična stvarnost in interesi povezovala z balkanskim (Hrvaško) oz. ruskim (Slovaško) delom Vzhodne Evrope (Stanič 1994).

Glede na opisano razdelitev je Stanič sklenil, da ima od nekdanje vzhodne Evrope le njen severozahodni in srednji del realne možnosti za postopni »vstop v Evropo«, medtem ko balkanski in vzhodni del te možnosti v bližnji prihodnosti naj ne bi imela.

Avtor je pri opredeljevanju postkomunistične vzhodne Evrope izpustil pomembno skupino držav, ki v geografskem smislu pripadajo vzhodni Evropi, zaradi svojih zgodovinskih posebnosti pa se jih pretežno obravnava kot samostojen segment. To je skupina baltskih držav (Estonija, Latvija in Litva), ki se v začetku 90.-ih let še niso obravnavale kot resne kandidatke za sprejem v zahodnoevropske integracije. Te države danes mejijo neposredno na Rusko federacijo, pred tem pa so bile kar petdeset let (1941-1991) del Sovjetske zveze in v njih prebiva velik del ruske populacije. Njihova vključitev v Nato je še danes s stališča Rusije precej sporna.

Podobno so se spremenile razmere tudi glede Hrvaške, Slovaške, Romunije in Bolgarije, katerih interesi so danes v celoti usmerjeni »na zahod«. Slovaška, Romunija in Bolgarija so že postale članice Nata, medtem ko si vse države (razen Slovaške, ki je že članica) prizadevajo tudi za članstvo v EU.

6.2 Varnostni položaj malih postkomunističnih držav po hladni vojni

Večino držav, ki so po hladni vojni postale članice Nata ali si za članstvo v njem še prizadevajo, je možno označiti za male države, kljub temu da še danes ne obstajajo jasni kriteriji, na podlagi katerih lahko določeno državo uvrstimo v kategorijo malih držav. Prav zato ne obstaja splošno sprejeta definicija male države.

V nekaterih virih je zaslediti povsem enostavno definicijo male države kot enote z relativno majhnim ozemljem in številom prebivalstva (Knudsen 2002, 184). Ta dokaj ohlapna pozitivistična opredelitev se osredotoča zgolj na kvalitativne indikatorje, na podlagi katerih je države težko kategorizirati²⁷. Nekoliko ustrežnejša je definicija, po kateri je možno označiti za malo tisto državo, ki ima v odnosu do neke druge države manjšo moč²⁸ (Knudsen, *ibid.*). Po konstruktivističnem pristopu študij o mednarodnih odnosih je označitev določene države za malo državo odvisna od tega, ali jo kot takšno zaznavajo njena oblast in prebivalci. Zahodna Nemčija se je v obdobju hladne vojne zaradi poraza iz druge svetovne vojne zaznavala kot mala država in v skladu s to percepcijo tudi delovala (Šabič 2002, 4).

Povsem drugačen je sektorski pristop, po katerem se vsaka država obravnava kot politični sistem, ki sočasno deluje v različnih tipih okolja (tako v mednarodnem sistemu kot v specifičnih področjih sodelovanja). Tako je velikost države možno opredeliti na podlagi stopnje vpliva, ki ga lahko ta država izvaja na različnih področjih sodelovanja²⁹ (gospodarskem, vojaškem idr.) (Šabič 2002, 5).

Na podlagi omenjenih pristopov je možno skleniti, da je »majhnost države relativna kategorija, ki je v precejšnji meri odvisna od tega, kako uspešno zna mala država obrniti obstoječe vire in zmogljivosti v svoj prid« (Šabič 2002, 6).

Po Rothsteinu (Vegič 1999, 1000) imajo male države ožji obseg interesov in manjšo svobodo aktivnosti v mednarodni skupnosti. Zaradi nezmožnosti za zagotavljanje varnosti zgolj z lastnimi sredstvi se morajo za zagotavljanje svojega preživetja opirati na zunanjo pomoč.

Pri odločanju o svojem varnostnem položaju po hladni vojni so imele nekdanje (male) socialistične države možnost izbire med naslednjimi štirimi opcijami za zagotovitev njihove varnosti:

- sklenitev bilateralnega zavezništva z velesilo;
- sklenitev zavezništva z ostalimi malimi državami;
- članstvo v multilateralnem zavezništvu, ki temelji na eni ali več velesilah;

²⁷ Norveška šteje na svojem dokaj velikem ozemlju zgolj štiri milijone prebivalcev, medtem ko ima Poljska, katere ozemlje je primerljivo z Norveškim, več kot 40 milijonov prebivalcev (Šabič 2002, 3).

²⁸ V primerjavi z Rusko federacijo Poljsko obravnavamo kot malo državo, če pa naredimo primerjavo z Latvijo, potem se Poljska v odnosu do nje nahaja v položaju velesile. (Knudsen 1996, 5).

²⁹ Luksemburg kljub svoji majhnosti državnega ozemlja še danes velja za eno največjih svetovnih proizvajalk jekla (Šabič 2002, 5).

- politika nepovezovanja z ostalimi državami, ki lahko vsebuje tudi nevtralnost v vsakršni vojni (Wiberg 1996, 36).

Po hladni vojni se je pri zagotavljanju sodobne varnosti predvsem v demokratičnem in k zahodnim vrednotam usmerjenem delu sveta v še večji meri okrepila politika soodvisnosti in transnacionalnih odnosov. Države postajajo v medsebojnih odnosih vse bolj soodvisne, vrednoti demokracije in tržnega kapitalizma pa predstavljata jamstvo za doseganje varnosti. Verjetnost za vojno med temi državami je zelo majhna ali sploh ne obstaja³⁰.

Procesi integracije predstavljajo temelj mednarodnih odnosov in se bodo v prihodnje še krepili. Nevtralnost držav se postavlja pod vprašaj, saj so države kot so Avstrija, Švedska in Finska že postale del EU ali so celo vključene v Natov program PzM (Finska, Švedska, Švica). Nevtralnost kot politika zagotavljanja varnosti za nekdanje socialistične države tako ni predstavljala velike možnosti izbire, še posebej zaradi strahu pred ponovnim vplivom Ruske federacije v teh državah. Poleg neugodnega geostrateškega položaja začetna politična in ekonomska nestabilnost ter vojaška šibkost niso mogle privedi do izbire takšnega koncepta zagotavljanja varnosti.

Sklenitev zavezništva z ostalimi malimi državami, ki bi njenim članicam nudilo določeno stopnjo varnosti, ravno tako ni predstavljalo realne možnosti izbire: nezadostne zmogljivosti in izkušnje iz zgodovine jasno kažejo, da se takšne oblike povezovanja ne obnesejo najboljše. Podobno je pri sklepanju bilateralnih zavezništev z velesilo, ki lahko kmalu privede v preveliko odvisnost in podrejenost male države veliki, in so primerna zgolj ob nevarnosti vojaške agresije na malo državo.

Kot najprimernejša rešitev zagotavljanja varnosti malih držav se je torej izkazalo članstvo v multilateralnih zavezništvih s prevlado eno ali več velesil, kar pa ne predstavlja zgolj pridobivanja koristi za male države. Med drugim prihaja v takšnih zavezništvih tudi do zaskrbljenosti malih držav glede njihove politične in ekonomske neodvisnosti ter socialne in kulturne avtonomije, meni Sens (Vegič 1999, 1007).

Po razpadu Varšavskega pakta in postopnem umiku sovjetskih čet so se države nekdanje Vzhodne Evrope znašle v varnostnem vakuumu s pomanjkljivimi zmogljivostmi za lastno obrambo. Prav tako niso bile pripravljene na širok spekter novih nekonvencionalnih groženj,

³⁰ Po Jervis visoka stopnja ekonomske medsebojne odvisnosti povečuje ceno vojne in hkrati povečuje koristi, ki jih prinaša mir (Vegič 1999, 1007).

ki so prišle do izraza po hladni vojni (Barany 2003, 15). V želji po ponovni združitvi z Zahodom so se države srednje in vzhodne Evrope prvotno obrnile na dve instituciji, na OVSE in EU. OVSE je predstavljala edino institucijo, v katero so bile te države že vključene in je imela velik pomen z vidika zagovarjanja človekovih pravic ter nasprotovanja komunizmu. Zato so nekateri videli OVSE kot organizacijo, ki bi lahko zagotovila varnost nekdanjim državam Vzhodne Evrope in ponovno združila obe evropski polovici. Vendar so to možnost kmalu opustili, saj OVSE ni imela na razpolago lastnih vojaških zmogljivosti.

Države srednje in vzhodne Evrope so se v začetku 90.-ih let morale sprijazniti tudi z dejstvom, da bo proces vstopanja v EU težaven in dolgotrajen, zato je kot edina primerna zahodna institucija, sposobna zagotoviti varnost tem državam, preostala zveza Nato (Asmus 2002, 11-12).

6.3 Razlogi za širitev zavezništva

Pobuda za širitev zveze Nato v začetku 90.-ih let 20. stoletja je torej izvirala s strani držav, ki so nedavno tega (razen Slovenije) pripadale Varšavskemu paktu in se skušale otresti posledic socializma. V zavezništvo jih je vodil bodisi strah, da bi prišle pod ponovni ruski vpliv, bodisi prizadevanje po vpletenosti ZDA v srednji Evropi z namenom doseganja ravnotežja z evropskimi silami kot je npr. Nemčija (Asmus 2003, 12).

Kakšni pa so bili razlogi zavezništva, da se je postopoma začelo odzivati na prošnje držav po članstvu? Vsekakor se ti razlogi precej razlikujejo od tistih, na podlagi katerih je zveza Nato sprejemala nove članice v obdobju hladne vojne in so bili izključno vojaško-strateške narave³¹.

Z blažitvijo nasprotij med Zahodom in Vzhodom je postalo jasno, da zavezništvo ne potrebuje več novih članic zgolj iz vojaško- strateških razlogov. Že sprejetje Španije³² v zvezo Nato leta 1982 je nakazalo nove razloge za širitev zavezništva, ki so danes predvsem politične, ideološke in ekonomske narave. Tako se v obdobju po hladni vojni z razširitvijo Nata na

³¹ Razlogi in merila za sprejemanje novih članic v zvezo Nato v obdobju hladne vojne so natančneje opisani v 3. poglavju, ki obravnava širitev Nata v obdobju hladne vojne.

³² Španija je zaprosila za članstvo v zavezništvo iz politično-simbolnih razlogov in tako dokazala svojo privrženost zahodni demokratični ureditvi.

nekdanje socialistične države pojmuje širitev v smislu stabilizacije demokratičnih ureditev in tržnih gospodarstev.

Asmus (Asmus 1997, 69-71) obravnava odločitve o širitvi Nata na države nekdanje Vzhodne Evrope na podlagi moralnega, političnega, ekonomskega in strateškega imperativa:

- Po moralnem imperativu predstavlja širitev Nata državam, kot so Češka, Poljska in Madžarska, možnost po uresničitvi želje, da ponovno postanejo del Evrope, in s tem uživajo blaginjo in varnost kot ostale zahodnoevropske države.
- Politični imperativ širitve Nata je utemeljen na prepričanju, da je zavezništvo v zgodnjem povojnem obdobju predstavljalo temelj zagotavljanja varnosti in stabilizacije demokracije v Zahodni Evropi, kar bi se lahko uporabilo tudi pri konsolidaciji postkomunističnih demokracij.
- Ekonomski imperativ širitve izhaja iz postavke, da bodo nekdanje socialistične države uspešnejše v gospodarskih reformah, če se bodo nahajale znotraj zavezništva, kar bo prineslo tudi večje možnosti za vlaganja s strani zahodnoevropskih držav in ZDA. Tako bodo ob podpori zaveznic tudi bolj pripravljene trgovati z državami kot je Rusija, kar bi bilo vprašljivo, če ne bi bile del Nata.
- Najpomembnejši, strateški imperativ širitve pa se nanaša na že omenjeni strah držav nekdanje Vzhodne Evrope pred poskusom obnovitve ruske ali nemške hegemonije v regiji. Širitev Nata bi zapolnila varnostni vakuum, ki je nastal po hladni vojni in tako preprečila izpostavljenost držav morebitnim pritiskom obeh regionalnih velesil.

Pomemben razlog za drugi krog širitve zveze Nato, ki hkrati predstavlja največjo širitev v zgodovini zavezništva, je možno iskati tudi v dogodkih 11. septembra. Teroristični napadi na ZDA kot edino globalno velesilo, katere nacionalno ozemlje ni bilo napadeno vse od leta 1812, so pomenili močan psihološki in politični pritisk tudi za celotno zavezništvo (Bebler 2004, 5). Ranljivost najmočnejše članice Nata, kasnejše teroristične krutosti v Turčiji in teroristični napad v Španiji so pokazali, da zveza Nato potrebuje nove zaveznice bolj kot kdajkoli prej. To dokazuje tudi sprejem nekaterih članic v zavezništvo, ki še vedno ne izpolnjujejo (sicer neformalnih) meril, navedenih v Študiji o širitvi Nata³³.

³³ Romunija in Bolgarija se še vedno soočata s precejšnjimi problemi pri konsolidaciji svojih gospodarstev, predvsem Romunija in Slovaška pa še vedno ne veljata za državi z utrjeno demokracijo (Barany 2003).

6.4 Merila za vstop držav v zavezništvo

Iz že omenjenega 10. člena Severnoatlantskega sporazuma je razvidno, da lahko zveza Nato sprejema nove članice ob izpolnitvi naslednjih treh pogojev:

- vsaka novo sprejeta država mora biti evropska država;
- sprejem novih članic je možen le, če se s tem strinjajo vse članice;
- vsaka nova članica mora biti sposobna spoštovati načela, določena v Severnoatlantskem sporazumu in biti sposobna prispevati k varnosti v vojaškem smislu.

Merila, pod katerimi lahko vstopijo nove evropske države v zavezništvo, je v Severnoatlantskem sporazumu možno razbrati zgolj iz navedenih splošnih načel delovanja zavezništva, kot so demokracija, upoštevanje individualnih svoboščin, vladavina prava, ekonomsko sodelovanje, stabilnost in dobrobit (Preambula ter 1. in 2. člen Severnoatlantskega sporazuma v Benko 1997, 409; Bebler 1997, 84). Drugih, natančneje opredeljenih meril, zavezništvo v obdobju hladne vojne tudi ni potrebovalo, saj je sprejemalo nove članice zgolj iz vojaško-strateških razlogov.

Vprašanje meril, ki jih mora izpolnjevati država, ki želi postati članica Nata, je postalo pomembno šele v obdobju po hladni vojni. Prvič jih je zveza Nato natančneje opredelila leta 1995 v Študiji o širitvi Nata³⁴ (Study on Nato Enlargement), ko se je izkazalo, da program PzM ni odvrnil pritiska srednje in vzhodno evropskih držav po polnopravnem članstvu v Natu (Bebler 1999/a, 50).

V 5. poglavju Študije o širitvi Nata so določene politične in vojaške zahteve, ki naj bi jih izpolnjevale novo sprejete države članice:

Politične zahteve obsegajo:

- o privrženost demokraciji, svobodi in vladavini prava kot temeljnimi načelom zavezništva, opredeljenim v Severnoatlantskem sporazumu;

³⁴ Merila, zapisana v Študiji o širitvi Nata, je razvila ameriška administracija in so bila prvotno znana kot pet Perryjevih načel, imenovanih po ameriškem obrambnem ministru Billu Perryju. Zajemajo področja demokracije, tržnega gospodarstva, urejenosti državnih meja, civilnega nadzora nad vojsko in napredka v kompatibilnosti oboroženih sil (Asmus 2002).

- sprejemanje zveze Nato kot skupnosti podobno mislečih držav, ki so se združile v sistem kolektivne obrambe, da bi ohranile mir in varnost. V okviru zveze Nato vsaka država članica prispeva k skupni varnosti in obrambi;
- privrženost načelom, ciljem in dejavnostim, ki so opredeljeni v Okvirnem dokumentu programa PzM;
- obveznost, da si bodo v dobri veri prizadevale za doseganje soglasja med članicami zavezništva o vseh vprašanjih, kajti načelo soglasja je temelj kohezije in procesa sprejemanja odločitev v zvezi Nato;
- obveznost, da bodo sodelovale pri posvetovanju in sprejemanju odločitev o vseh političnih in varnostnih zadevah zavezništva;
- ustanovitev stalnega diplomatskega predstavništva pri sedežu zveze Nato v Bruslju;
- pripravljenost poslati ustrezno usposobljene posameznike na služenje v organe in institucije vojaške in civilne strukture zavezništva;
- obveznost, da bodo prispevale k proračunu zavezništva;
- sodelovanje pri izmenjavi obveščevalnih podatkov v okviru zavezništva;
- izvajanje varnostnih pravil in postopkov zvezi Nato;
- uresničevanje načel in določil dokumentov, na katerih temelji sedanja politična in varnostna strategija zavezništva (Grizold 1999, 83 ; Study on Nato Enlargement 1995, internet 9).

Študija o širitvi Nata konkretnije navaja še štiri politične zahteve, ki jih morajo izpolnjevati kandidatke, ki se želijo pridružiti zavezništvu:

- ❖ zavezanost in spoštovanje norm in načel delovanja OVSE, kar zajema reševanje morebitnih etničnih in zunanjezemeljskih sporov, vključujoč zahteve po odcepitvi, ter notranjih sporov z mirnimi sredstvi;
- ❖ pospeševanje stabilnosti in blagostanja z ekonomskimi svoboščinami, družbeno pravičnostjo in odgovornostjo do okolja;
- ❖ vzpostaviti primeren demokratični in civilni nadzor nad svojimi obrambnimi silami;
- ❖ nameniti ustrezna sredstva za uresničitev navedenih ciljev (Study on Nato enlargement 1995, 5. poglavje, 72. točka, internet 9).

Seznam zahtev je izčrpen in večina naštetih zahtev se nahaja izven pravnega okvirja Severnoatlantke pogodbe. Tako so se srednje in vzhodnoevropske države znašle pred mnogo strožjimi kriteriji za vstop v zavezništvo, ki jih izpolnjuje le malo število že dolgoletnih članic Nata (Bebler 1999/a, 51).

Nekatere politične zahteve Nata sovpadajo z zahtevami, postavljenimi s strani EU pri sprejemanju novih članic. Nato je namreč v svoji Študiji zapisal enaka gospodarska in politična merila kot EU, ki med drugim zajemajo:

- uspešno izvajanje tržnega gospodarstva;
- vladavino prava, zadovoljivo stanje glede zaščite človekovih pravic, temeljnih svoboščin ter verskih, rasnih in nacionalnih manjšin;
- stabilen sistem večstrankarske demokracije;
- kooperativno vedenje v mednarodnih odnosih, ki vključuje dokazano zavezanost k reševanju ozemeljskih, obmejnih in etničnih konfliktov s sosednjimi državami z mirnimi sredstvi (Bebler 1997, 85).

Že od začetka razprav o širitvi Nata je bilo znano, da je odločitev o širitvi politična in ne vojaška odločitev. Zato vojaška pripravljenost kandidat³⁵ za članstvo v obdobju po hladni vojni ne predstavlja glavnega kriterija za vstop v zavezništvo. Oborožene sile držav, ki vstopajo oz. so vstopile v zavezništvo, še vedno močno zaostajajo za vojskami Nata glede bojne pripravljenosti, opreme, usposabljanja in drugih dejavnikov. Zato so te države še vedno označene kot »uporabniki varnosti«, saj k njej ne morejo veliko doprinesti (Barany 2003, 22).

³⁵ Kot vojaške zahteve so v Študiji o širitvi Nata med ostalimi navedene tudi naslednje:

- nove države članice morajo biti pripravljene in usposobljene ustvarjalno prispevati h kolektivni obrambi zavezništva;
- nove države članice morajo ustrezno sodelovati v delu združene vojaške poveljniške strukture zavezništva. Zveza Nato mora presoditi, ali bo treba na ozemljih novih držav članic vzpostaviti nova regionalna zavezniška poveljstva;
- nove države članice bodo morale redno sodelovati v vojaških vajah konvencionalnih sil zveze Nato. Vojaške vaje se bodo izvajale tudi na ozemljih novo sprejetih držav;
- tudi novo sprejete članice bodo uživale varnostna zagotovila, ki jih daje jedrska oborožitev, vendar bodo morale, če se bo to seveda izkazalo za potrebno, pristati tudi na namestitve jedrske oborožitve na svojih lastnih ozemljih;
- novo sprejete države članice bodo morale prispevati vsaka svoj delež sil, oborožitve in tehnične opreme k skupnim oboroženim silam zavezništva. Zveza Nato ne načrtuje takojšnje namestitve vojaških sil zavezništva na ozemlja novih držav članic, vendar tudi te možnosti ne izključuje;
- nove države članice bodo morale sodelovati pri izmenjavi vojaških obveščevalnih podatkov, ki poteka v okviru zavezništva;
- nove države članice bodo morale sprejeti standarde zveze Nato pri oborožitvi, poveljniških strukturah in postopkih, nadzoru in komunikacijski opremi (Grizold 1999, 84).

Kljub temu pa se od bodočih članic pričakuje varnostni presežek, kar pomeni, da mora država kandidatka imeti več vojaških zmogljivosti kot jih sama potrebuje. Znotraj držav kandidatka za članstvo morajo biti ustrezno urejena tudi civilno-vojaška razmerja. Omenjenih zahtev pa še danes ne izpolnjuje marsikatera dolgoletna članica Nata. Luksemburg je primer države, ki ne izpolnjuje varnostnega presežka³⁶, medtem ko Islandija ne premore lastnih oboroženih sil, kar jo vključuje zgolj v politični del zavezništva.

Demokratični, civilni nadzor nad vojsko³⁷ predstavlja osnovo modernega razumevanja vloge oboroženih sil v demokratičnih družbah.

Sovjetska zveza je imela v času hladne vojne pomembno vlogo pri oblikovanju ekonomskih, političnih in vojaških vidikov politik srednje in vzhodnoevropskih držav. Kot del Varšavskega pakta so bile oborožene sile teh držav pod nadzorom komunističnih političnih strank in organizirane na način, ki je bil skladen s strateškimi interesi Sovjetske zveze.

Oborožene sile držav vzhodne in srednje Evrope so imele dvojno nalogo: poleg branjenja domovine pred zunanjimi grožnjami (vojaške grožnje in agresija), so zatirale tudi notranje sovražnike (domačo opozicijo proti komunizmu). Ta naloga odraža nedemokratično naravo političnih sistemov teh držav, njen rezultat pa je bil viden v velikih vojaških organizacijah in visoki stopnji militarizacije družbe. Zato so srednje in vzhodnoevropske države morale v procesu tranzicije svojo vojsko osvoboditi političnega vpliva in jo namesto političnim strankam podrediti državi. Nadalje je bilo potrebno ustvariti mehanizme za civilni nadzor nad oboroženimi silami, ki temeljijo na ustrezni zakonodaji, civilnih strokovnjakih ter demokratičnih vlogah vojaškega osebja in njihovega odnosa do družbe (Johnson 1995).

³⁶ Iz Tabele 2 (str.18), ki prikazuje velikost oboroženih sil držav članic Nata v obdobju 1980-2003, je jasno razvidno, da Luksemburg konstantno ohranja velikost svojih oboroženih sil na ravni 1000 vojakov že iz obdobja hladne vojne.

³⁷ Da lahko govorimo o učinkovitem izvajanju civilnega nadzora nad oboroženimi silami, morajo biti prisotni vsaj naslednji štirje elementi:

- jasna delitev oblasti med predsednikom in vlado (oz. zunanjim in obrambnim ministrom), ki je opredeljena v ustavah ali zakonih. Jasno mora biti določeno, kdo poveljuje in nadzira oborožene sile ter povišuje vojaške častnike v miru, kdo upravlja s silami, ki posredujejo v kriznih razmerah in kdo ima pooblastila za prehod v vojno stanje;
- parlamentarni nadzor nad vojsko, ki se izvaja z nadzorom nad obrambnim proračunom.
- mirnodobni parlamentarni nadzor nad vojaškimi poveljniki, izvajan s strani obrambnih ministrstev;
- vzpostavitev vojaškega prestiža, pojmovanje oboroženih sil kot zaupanja vrednih in zanesljivih (Simon 1999, 117).

Poleg izpolnjevanja političnih in vojaških zahtev kandidatke za članstvo v Natu so po Beblerju pomembni tudi naslednji elementi, ki sicer niso uradno zapisani v dokumentih, a vendarle igrajo pomembno vlogo pri odločitvi o sprejemu novih članic:

- geostrateški položaj kandidatke, dodatna strateška in operativna globina za Nato, ravnotežje med potencialnimi obrambnimi potrebami in obrambnimi zmogljivostmi;
- velikost, kvaliteta in pripravljenost oboroženih sil, vojaške infrastrukture, obrambnih proračunov in pričakovanje po izpopolnitvi (izboljšanju) oboroženih sil;
- interoperabilnost, zanesljivost, stopnja morebitnega vpliva s strani neprijateljskih obveščevalnih služb, podatki o izročanju občutljivih informacij;
- pretekli podatki o sodelovanju v ameriško vodeni koaliciji med zalivsko vojno, dejanski prispevek k skupnim prizadevanjem za vzdrževanje in vzpostavljanje miru, posebej v silah IFOR in SFOR, podatki o sodelovanju v PzM (Bebler 1999/a, 57).

V kolikšni meri so dosedanje kandidatke za članstvo v Natu izpolnjevale navedena merila, preden so postale del zaveznitva?

V prvem krogu širitve so najmočnejšo podporo dobile države z že dobro utrjeno demokracijo in relativno uspešnim tržnim gospodarstvom: Poljska, Češka in Madžarska. Kljub temu so se omenjene kandidatke soočale s številnimi problemi. Madžarska je veljala za državo, ki ni bila preveč prepričljiva v izvajanju gospodarskih reform. Ob tem se je soočala tudi s problemom manjšin v sosednjih državah, ki je izviral že iz mirovnega sporazuma po koncu prve svetovne vojne. S takratno Trianonsko pogodbo (1920) je več kot dva milijona Madžarov postalo del sosednjih držav (predvsem Slovaške in Romunije). Ob padcu komunizma je to območje veljalo za območje potencialnega etničnega konflikta. (Asmus 2002, 148).

Poljska je veljala za vodilno kandidatko predvsem zaradi svoje velikosti in strateškega položaja. Kljub temu je imela pomanjkljivosti, ki so se odražale predvsem v neučinkovitem civilnem nadzoru nad oboroženimi silami. Poljski predsednik Lech Walesa je imel preveč neposreden nadzor nad vojsko, medtem ko je bila vloga obrambnega ministra v državi povsem nepomembna (Asmus 2002, 150).

Tudi Češka je pred vstopom v Nato morala z Nemčijo urediti vprašanje glede izselitve nemškega prebivalstva iz Sudetov po drugi svetovni vojni. Drugače pa je veljala za najhitrejšo državo nekdanjega Varšavskega pakta glede izvajanja reform, ki ni imela obmejnih nesporazumov in problemov z manjšinami (Asmus 2002, 147).

V prvem krogu širitve sta se v medijih kot možni kandidatki za članstvo pojavljali tudi Slovenija in Romunija, medtem ko je bila Slovaška vse do leta 1998 pod avtoritarnim

režimom Vladimirja Mečiarja, kar ji je onemogočilo obravnavo kot resne kandidatke za članstvo v Natu. Tako Slovenija kot Romunija sta imeli precejšnjo podporo francoskega predsednika Chiraca.

Prednosti Slovenije so bile vidne predvsem v uspešno utrjeni demokraciji in tržnem gospodarstvu, urejeni manjšinski politiki, geostrateško pomembnem položaju in relativno majhnih stroških, ki bi jih zahtevala integracija v zavezništvo. Njeno slabost je predstavljala vojaška nepomembnost, predvsem pa je država zbujala dvome kot nekdanja pripadnica Jugoslavije (Barany 2003, 24).

Romunija je postala resnejša kandidatka za članstvo leta 1996 po izvedbi prvih demokratičnih volitev³⁸. Tako kot Slovenija se je tudi Romunija nahajala najbližje takrat zelo nestabilnemu balkanskemu območju. Na tem mestu je Eyal (Eyal 1999, 31) izpostavil protislovje glede odločitve, katere države najprej vključiti v zavezništvo: Poljska, Češka in Madžarska kot srednjeevropske države vsekakor niso bile izpostavljene neposrednim varnostnim tveganjem kot Slovenija in Romunija. Tako je veljalo, da bolj kot je neka država potrebovala varnostne garancije, manjša je bila verjetnost, da bo sprejeta v zavezništvo.

Barany (Barany 2003) meni, da bi morale države, ki si prizadevajo za članstvo v Natu, izpolnjevati vse zahteve, preden bi bile povabljene v zavezništvo. Zgolj obljube teh držav po spremembah, zahtevanih s strani Bruslja, ne zadostujejo. Ko enkrat postanejo članice, izključitev ni možna, saj Nato v svojem delovanju nima predvidenega mehanizma izključitve. Ugotavlja tudi, da naj bi bili standardi po 11. septembru za nadaljnji sprejem kandidatke v zavezništvo še nižji. Kot primer navaja Romunijo, kjer demokracija še zdaleč ni utrjena, pa je vendarle bila povabljen in sprejeta v zavezništvo zaradi podpiranja ameriških zunanje-političnih ciljev.

³⁸ V romunski vladi so v začetku 90.-ih let imele velik vpliv ekstremne nacionalistične in protižidovske stranke, zato je Romunija veljala za vse prej kot idealno kandidatko za članstvo v Natu. Kljub temu je romunska javnost močno podpirala članstvo v Natu, romunski diplomati pa so vztrajali, da morata biti Romunija in Madžarska sočasno sprejeti v zavezništvo zaradi okrepitve regionalne stabilnosti in izogibanja medsebojnim konfliktom glede medsebojno nerešenih manjšinskih vprašanj; rešitev sta državi našli šele leta 1996 (Asmus 2002, 149).

6.5 Politične debate o širitvi Nata po hladni vojni

Širitev članstva zveze Nato po hladni vojni je tema, ki jo vse od njenega pojava spremljajo precejšnje javne razprave in razhajanja v mnenjih. Nedvomno predstavlja širitev Nata na ozemlja nekdanjih držav članic Varšavskega pakta pozitiven proces za zagotavljanje evropske varnosti, vendar pri tem ne smemo pozabiti tudi nasprotnih pogledov, ki so utemeljeni na bolj ali manj trdnih argumentih. Navsezadnje so bile prve tri države, povabljene v zvezo Nato leta 1997, slabih sedem let nazaj še članice Varšavskega pakta, kar ni povsem zanemarljivo. Te države in tudi države, ki so bile nedavno sprejete v zavezništvo, so morale v kratkem časovnem obdobju dokazati, da so se otresle spon socializma in se preobrazile v demokratične države s tržnim gospodarstvom. Kljub vsemu pa še po sprejetju v zavezništvo večina držav ni povsem prepričljivih glede svoje vojaške učinkovitosti, urejenosti civilno-vojaških razmerij, doseganja zadostne meje obrambnih izdatkov in drugih zadev, zato se postavlja vprašanje, kaj so oz. bodo s svojim vstopom doprinesle zavezništvu³⁹.

V nadaljevanju si je smiselno ogledati argumente tako nasprotnikov kot zagovornikov obeh krogov širitve Nata po hladni vojni.

6.5.1 Nasprotniki širitve

Pri obravnavi nasprotnikov širitve se najpogosteje citira znani stavek, ki ga je izrekel George Kennan, glavni oblikovalec politike zadrževanja v obdobju hladne vojne. Kennan je označil širitev Nata kot »najusodnejšo napako ameriške politike v celotnem obdobju po hladni vojni« (Barany 2003, 16).

Nasprotniki širitve Nata so že prvi krog širitve označili kot nepotreben, predvsem z vidika stroškov in oslabljenih odnosov z Rusko federacijo.

Glede argumenta, ki se nanaša na odnose med Zahodom in Rusko federacijo, naj bi širitev Nata odnose med omenjenima akterjema močno poslabšala, vanje vnesla nezaupanje,

³⁹ Mala država je navadno »uvoznik varnosti«, od katerega se v mednarodnem kontekstu pričakuje, da potrebuje več pomoči, kot je lahko nudi (Knudsen 2002, 187). To je še posebej veljalo v obdobju hladne vojne, ko so bile kljub obrambnim garancijam s strani ZDA pripravljene premalo prispevati k skupni obrambi in so imele od tega zgolj korist (Sens 1996).

spodkopala novo rusko demokratično usmeritev in ponovno ustvarila razmere, podobne oboroženemu spopadu med hladno vojno (Trapans 2003, 63-64). Širitev zavezništva je s strani nasprotnikov širitve pomenila predvsem izzivanje Ruske federacije oz. strah pred reakcijo naslednice velesile, ki je na ozemlju držav nekdanjega Varšavskega pakta več desetletij izvajala vojaško okupacijo.

Stroški, ki naj bi jih prinesla širitev Nata, so sredi 90-ih let predstavljali še najbolj oprijemljiv argument nasprotnikov širitve, saj so zatrjevali, da bodo zelo visoki, njihov levji delež pa bodo morale kriti ZDA. Razhajanja v ocenah stroškov so bila precejšnja, vsekakor pa so bile ocene zagovornikov širitve preveč optimistične.

Predsednik Clinton je v poročilu pred kongresom februarja leta 1997 ocenjeval stroške kot zmerne, gibali pa naj bi se med 150-200 milijonov \$ letno za prvo obdobje desetih let (Rubinstein 1999, 71).

Ameriško obrambno ministrstvo je podalo oceno o letnih povprečnih stroških širitve, ki naj bi letno znašali 700-900 milijonov \$, medtem ko naj bi se celotni stroški v obdobju med leti 1997-2009 gibali med 9-12 milijardami \$. Do konca tega obdobja naj bi nove članice tudi dosegle »zrelo zmogljivost« (Simon 1997, 103).

Stroški priznane institucije RAND so bili ocenjeni znatno višje in naj bi znašali letno 3-5 milijard \$ v obdobju desetih let, od tega bi ZDA letno plačevale kar 1-1.2 milijarde \$ (Rubinstein 1999, 71).

Kupchan (Kupchan 1999, 217) je govoril o stroških širitve predvsem s stališča novo sprejetih članic. Po njegovem mnenju so bili tedanji problemi Poljske, Češke in Madžarske predvsem ekonomske, in ne varnostne narave. Zato naj bi Nato s siljenjem teh držav, da zapravljajo svoje vire za orožja in letalstvo, le še poslabšal njihov ekonomski položaj.

Potrebno je omeniti tudi nekatere druge argumente proti širitvi Nata. Mandelbaum pojmuje zvezo Nato kot neučinkovit instrument za pospeševanje tržnega gospodarstva in demokracije. Nato predstavlja zanj zgolj »vojaško zavezništvo, v katerem so suverene države združene proti nasprotnikom (Rubinstein 1999, 73)«. Poleg tega je izrazil prepričanje, da po koncu hladne vojne v Evropi ni prišlo do obstoja varnostnega vakuuma, kar je utemeljil s sporazumi o nadzorovanju jedrskega in konvencionalnega orožja, s preoblikovanjem evropskih vojaških sil iz ofenzivnih, v sile, primernejše za izvajanje defenzivnih operacij ter z verifikacijo programov kot je Sporazum o odprtem nebu, kjer so države seznanjene z delovanjem in namerami oboroženih sil sosednjih držav (Barany 2003, 18).

Nasprotniki širitve tudi niso verjeli v prepričljivost argumenta, da bo širitev pripomogla k demokratizaciji nekdanje Vzhodne Evrope. Pri tem so izhajali s stališča zagovornikov širitve, ki vidijo članstvo v zavezništvu kot nagrado za države, ki so bile uspešne pri konsolidaciji demokracije in vzpostavitvi tržnega gospodarstva. Nasprotniki pa razumejo demokracijo kot nagrado, ki je sama po sebi umevna. Če bi bilo zavezništvo zares usmerjeno v zaščito demokracije, potem bi se moralo širiti na države, kjer demokracija še zdaleč ni utrjena (Albanija, Romunija, Rusija, Ukrajina). Poleg tega so nasprotniki širitve opozarjali na primer Turčije in Grčije, ki še danes ne veljata za demokratični državi, kaj šele takrat, ko sta se pridružili zavezništvu. Za zvezo Nato sta bili zanimivi zgolj zaradi njune strateške pomembnosti (Barany 2003, 19).

Mnogi nasprotniki širitve so videli zadostno alternativo za zagotavljanje varnosti vzhodnoevropskih držav izven zveze Nato v drugih evropskih organizacijah. Tako je Perlmutter videl rešitev varnostnih problemov držav vzhodne Evrope v širitvi EU, okrepljeni vlogi OVSE ali v oblikovanju posebne srednjeevropske varnostne strukture. Tudi Tonelson (Perlmutter 2001, 144) je menil, da širitev Nata predstavlja »napačno orodje za popravilo glavnih problemov, ki ogrožajo stabilnost Evrope«.

V ZDA so mnogi predstavniki Pentagona nasprotovali širitvi Nata predvsem z vidika šibkih vojaških zmogljivosti, s katerimi so razpolagale države, ki so si prizadevale za članstvo v Natu. Širitev naj bi predstavljala zgolj breme ameriški vojski, ki si je v takratnem obdobju prizadevala za zmanjševanje sil in obrambnih proračunov (Asmus 2002, 28).

Ko se je izkazalo, da so bile leta 1999 sprejete članice dokaj nepripravljene na sprejem v zavezništvo (od vseh treh naj bi se najboljše izkazala Poljska), se je med nekaterimi nasprotniki širitve dvom v sprejem dodatnih članic še povečal.

Nasprotniki nadaljnje širitve so kot glavni problem zaznavali pomanjkljivosti vojske in težave z integracijo Poljske, Češke in Madžarske v zavezništvo. Vojska teh držav naj bi se izkazala kot slabo opremljena, nezadostno in/ali neprimerno usposobljena ter pomanjkljivo preobrazena, kar je po mnenju strokovnjakov posledica prenosov vzorcev, načinov mišljenja in reševanja problemov iz nekdanje Sovjetske zveze oz. Varšavskega pakta (Barany 2003, 26).

Nasprotniki drugega kroga širitve še vedno trdijo, da je bilo sedem kandidat, povabljenih v Nato na praškem zasedanju, še manj pripravljenih kot kandidatke za prvi krog širitve. Romunijo in Bolgarijo bremenita predvsem šibki gospodarstvi, Romunija in Slovaška še nimata povsem utrjene demokracije, prispevek Slovenije k zavezništvu pa naj bi bil zgolj simboličen. Tudi baltske države v bližnji prihodnosti naj ne bi bile sposobne veliko doprinesiti k vojaški moči zavezništva.

Poleg tega nasprotniki širitve znova opozarjajo na stroške širitve, ki bodo v drugem krogu še višji, saj je malo verjetno, da bodo vse povabljene države zares zvišale obrambne izdatke do potrebne mere⁴⁰.

6.5.2 Zagovorniki širitve

V nasprotju z akterji, usmerjenimi proti širitvi zavezništva po hladni vojni, so zagovorniki širitve obravnavali širitev Nata na območje nekdanje Vzhodne Evrope kot najboljši način za vzpodbujanje ter ohranjanje demokracije in tržnega gospodarstva, ki prinašata blaginjo, varnost in mednarodni mir (Barany 2003, 13).

Glede odnosov med Natom in Rusko federacijo so zagovorniki širitve večinoma izhajali iz stališča o tedanji vojaški, gospodarski in politični šibkosti Ruske federacije, ki naj bi se nadaljevala še vsaj nekaj desetletij. Zato so zavrnil argument, da bo širitev Nata povzročila notranjepolitične spopade v Ruski federaciji, oslabila demokratične sile in preno, preusmerila rusko vojaško politiko ter onemogočila pogajanja o strateški oborožitvi (Trapans 2003, 64).

Čeprav je Clintonova administracija trdila, da širitev Nata ni usmerjena proti Rusiji, so nekateri zagovorniki širitve (Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger, William Odom) kljub temu videli širitev kot zavarovanje pred možnimi ponovnimi imperialističnimi težnjami Rusije na območju vzhodne Evrope (Barany 2003, 15).

Kljub temu da oborožene sile do sedaj sprejetih držav v Nato niso in v bližnji prihodnosti ne bodo veliko doprinesle k zavezniškimi zmogljivostim, menijo zagovorniki širitve, da bosta imela zavezništvo in s tem tudi ZDA kot nesporni vodja trdnejši položaj v območju med

⁴⁰ Mejo obrambnega proračuna, ki naj bi v drugem krogu širitve znašala vsaj 2% BDP, nista ob vstopu v zavezništvo izpolnjevali le Slovenija in Latvija.

Berlinom in Moskvo ter si tako lažje zagotovila dolgoročno stabilnost za vzhodno Evropo (Barany 2003, 14).

Glede stroškov širitve so menili, da naj bi bili, kljub različnim ocenam številnih institucij (RAND, Pentagon idr.), še vedno zmerni, še posebej, če so upoštevani kot dolgoročni stroški za obdobje 10-15 let, od tega pa bi ZDA krile zgolj del celotnih stroškov (Barany 2003, 13).

Povsem razumljivo je, da predstavlja Nato za zagovornike širitve edino varnostno organizacijo, ki je sposobna zagotoviti varnost srednje in vzhodnoevropskim državam. V procesu razširitve stabilnosti na Vzhod sicer priznavajo pomembnost tudi drugih institucij, kot so EU, (nekdanja) ZEU in OVSE, vendar ostale varnostne strukture ne bi zmogle brez Nata samostojno zagotoviti ustrezne ravni varnosti (Trapans 2003, 64).

Seveda pa je tudi med zagovorniki širitve prihajalo do razlik glede hitrosti samega procesa. Strobe Talbott, namestnik zunanjega ministra v času Clintonove administracije, je menil, da mora biti širitev postopen in preišljen proces, pri katerem je treba upoštevati tudi ruske interese. Nasprotno so bili Lake, Davis in RAND zagovorniki hitrega pristopa k širitvi zaveznitva (Asmus 2002, 44).

Zagovorniki drugega kroga širitve so še posebej opozorili, da bi bilo nevarno izolirati balkanske države pred evropskimi integracijskimi procesi, saj bi to lahko povzročilo pojav političnih združenj, sovražnih demokratičnim procesom, in okrepilo že obstoječe nacionalistične napetosti v regiji.

Z geostrateškega vidika pomeni sprejem Bolgarije, Romunije, Slovaške in Slovenije v zaveznitvo razširitev zastraševalnega potenciala ter okrepitev sposobnosti za hitro posredovanje na Balkanu in drugje v regiji. Nekatero nove članice (Slovaška, Romunija in Slovenija) so kot nove članice postale povezane z Madžarsko, Grčija in Turčija pa z ostalim delom zaveznitva preko Bolgarije, kar bo še bolj okrepilo geostrateški položaj Nata (Barany 2003).

6.6 Potek širitve članstva zveze Nato po hladni vojni

Po Asmusu (Asmus 2002, 1) je pomenila združitev Zahodne in Vzhodne Nemčije ter njun skupni vstop pod okrilje Nata (3. oktober 1990) prvo širitev zavezništva po hladni vojni in hkrati opozarjala na povečanje vloge Nata v Evropi. Kljub temu v jeseni 1990 nista niti Moskva niti Washington razmišljala o nadaljnji širitvi. Pobuda za širitev Nata je prišla s strani srednje in vzhodnoevropskih držav približno dve leti kasneje.

Na zasedanju Severnoatlantskega sveta 10.-11. januarja 1994 v Bruslju so predsedniki držav in vlad članic Nata izjavili, da »pričakujejo in pozdravljajo širitev Nata, ki bo segla do demokratičnih držav na Vzhodu kot del razvojnega procesa, upoštevajoč politične in varnostne usmeritve celotne Evrope« (United States Security Strategy for Europe and NATO 1995, 12).

Zaveznice so takrat glede širitve Nata soglasno sprejele naslednje postavke:

- širitev Nata bo prispevala k varnosti in stabilnosti celotne evroatlantske regije in ne predstavlja grožnje katerikoli drugi državi;
- širitev predstavlja postopen, nameren, transparenten in ne tajen proces;
- ne obstaja časovno določen seznam držav, ki bodo povabljeni v zavezništvo;
- vsaka država kandidatka bo obravnavana kot individualen primer;
- odločitve, katera država se bo pridružila zavezništvu in kdaj, se bodo sprejemale izključno znotraj zavezništva; nobena država, ki ni članica Nata nima pravice do veta na te odločitve;
- vse članice so, ne glede na velikost, moč ali geografski položaj, polnopravne članice Nata z enakimi pravicami in obveznostmi (United States Security Strategy for Europe and NATO 1995, 13).

Zveza Nato je po hladni vojni izvedla dva kroga širitve. V prvem krogu so se kot najprimernejše kandidatke za članstvo izkazale tri izmed držav t.i. višegrajske skupine⁴¹, Češka, Madžarska in Poljska. Naštete države so prejele povabilo 8. julija 1997 na zasedanju

⁴¹ Višegrajska skupina je bila ustanovljena februarja 1991 z namenom regionalnega sodelovanja med naslednjimi srednje in vzhodnoevropskimi državami: Madžarsko, Poljsko in takratno Češkoslovaško. Sodelovanje je bilo načeloma neformalno in je potekalo v »ad hoc« obliki, njegov prvotni namen pa je bil usklajevanje pristopa, usmerjenega k zahodnoevropskim strukturam, posebej Evropski skupnosti. Sredi 90.-ih let je sodelovanje nekoliko zastalo, predvsem zaradi mnenja Češke, da jo takšno sodelovanje zgolj ovira pri vključevanju v EU. Tako je sodelovanje postalo v precejšnji meri omejeno zgolj na prosto trgovanje in spodbujanje ekonomskega sodelovanja med temi državami (Larrabee 1997, 96).

Severnoatlantskega sveta v Madridu, 12. marca 1999 pa so na slovesnosti v kraju Independence (v ameriški zvezni državi Missouri) uradno postale članice zavezništva po izročitvi listin o pristopu k Severnoatlantski pogodbi (Priročnik o zvezi NATO 2001, 64).

Na vrhunskem zasedanju v Pragi 21.-22. novembra 2002 je bilo v drugi krog širitve zavezništva povabljenih še naslednjih sedem držav: Bolgarija, Estonija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška in Slovenija. Te države so uradno postale članice Nata 29. marca 2004, ko so v Washingtonu predale ratifikacijske listine. Vse države, sprejete v obeh krogih širitve so, razen Slovenije, nekdanje pripadnice Varšavskega pakta.

Naslednji krog širitve zavezništva zaenkrat še ni časovno določen, za članstvo v njem pa si preko sodelovanja v ANČ trenutno prizadevajo tri države: Albanija, Hrvaška in bivša jugoslovanska republika Makedonija.

Države morajo po povabilu v zavezništvo pred dejanskim vstopom opraviti pristopne pogovore z zvezo Nato, uradno pa lahko postanejo članice po končanih ratifikacijskih procesih v svojih državah in v državah članicah.

6.7 Vloga ZDA in evropskih zaveznic v procesu širitve Nata po hladni vojni

Tako kot pri večini vprašanj, ki se nanašajo na preobrazbo zveze Nato po hladni vojni, imajo tudi v procesu njene širitve glavno besedo ZDA. V 90.-ih letih 20. stoletja so ZDA opravile tudi večino pogajanj z Rusko federacijo glede širitve. Čeprav naj bi pobuda za širitev Nata izvirala iz srednje in vzhodnoevropskih držav, je najprej postala ameriški projekt takratne Clintonove administracije, ki je širitev obravnavala kot del obsežnejših prizadevanj po preoblikovanju zavezništva v radikalno spremenjenem strateškem okolju. Uradniki Clintonove administracije so neprestano ponavljali, da širitev ne pomeni zgolj proces povečanja »starega« Nata, temveč graditev novega zavezništva za novo obdobje. Ob tem je bil glavni cilj »modernizirati Nato z namenom uspešnega soočanja z grožnjami v obdobju po hladni vojni« (Asmus 2002, 290).

Kljub vsemu še danes ni moč najti konsenza o tem, kdaj natančno je tedanja Clintonova administracija sprejela odločitev o širitvi. Uradno potrditev odločitve lahko najdemo v Clintonovi izjavi, izrečeni na srečanju s predsedniki Slovaške, Češke, Poljske in Madžarske v Pragi januarja 1994, po kateri glede širitve ni več pomembno vprašanje »ali« (bo do širitve sploh prišlo, op. A.M.), temveč »kdaj« in »kako« (Asmus 2002, 59).

Zaradi potrebe po upoštevanju interesov Ruske federacije kot potencialne partnerice je bilo potrebno proces širitve izpeljati postopoma in s previdnostjo. Zato sta razširjeno zavezništvo in novo partnerstvo z demokratično Rusko federacijo predstavljala enakovredna stebra nove panevropske varnostne strukture (Asmus 2002).

Širitev Nata je postala glavna zunanjepolitična prioriteta v drugem Clintonovem mandatu in po ponovni izvolitvi ruskega predsednika Jelcina. Pomembno vlogo je imelo tudi imenovanje Madeleine Albright⁴² za ameriško zunanjo ministrico.

Veliko republikancev je Clintonovi administraciji očitalo počasnost izvajanja procesa ter zahtevalo, da zavzame jasnejše stališče v prid širitve Nata in po potrebi izvaja trdnejšo politiko v odnosih z Rusijo. Mnogi republikanci, predvsem pa predstavniki držav srednje in vzhodne Evrope, ki so si močno prizadevali za članstvo (npr. poljski predsednik Lech Walesa), so menili, da bi se Nato preprosto moral razširiti in se šele potem ukvarjati z Rusko federacijo. Republikanci so namreč imeli manj zaupanja do Moskve in so zagovarjali bolj tradicionalen pogled na vlogo Nata, usmerjenega proti potencialnim neoimperialističnim vzgibom Ruske federacije, ki kljub padcu komunizma niso povsem izključeni.

Kljub temu pa so v ameriški politiki in medijih številni vplivni akterji nasprotovali procesu širitve, zato so se ob povabilu Češke, Poljske in Madžarske pojavljali dvomi o uspešni ratifikaciji širitve v senatu. Vendarle je končno glasovanje (80:19 v prid širitvi) te strahove povsem zasenčilo (Asmus 2002, 174).

Evropske članice Nata so ameriško odločitev o širitvi na splošno podpirale, kar pa ne pomeni, da med njimi samimi in v odnosu do ZDA ni prihajalo do razhajanj glede trenutka, primerne za sprejem novih članic ter glede tega, katere države bodo prve postale del zavezništva.

Številne politične elite zahodnoevropskih držav so pojmovale vključitev novo nastalih demokracij (predvsem Češke, Madžarske in Poljske) kot nekaj povsem naravnega. Pri tem je imel pomembno vlogo tudi občutek krivde iz preteklih zgodovinskih obdobj (obdobje pred drugo svetovno vojno in obdobje sovjetske okupacije), ko se zahodnoevropske države niso pretirano zanimale za usodo teh držav⁴³ (Clemens 1997, 190).

⁴² Madeleine Albright je kot hčerka češkega emigranta že od mladih let živela v ZDA. Njene korenine so imele velik vpliv, ko je v vlogi zunanje ministrice ZDA pozitivno vplivala na proces širitve Nata in sprejem prvih treh članic nekdanjega Varšavskega pakta.

⁴³ Npr. Velika Britanija leta 1939 ni uspela zagotoviti varnostnih garancij Poljski ob nemški okupaciji in ji izkazati podpore v letih 1944-45 (Clemens 1997, 192).

Nemčija je sprva veljala za eno najvidnejših evropskih zagovornic širitve. Po hladni vojni ni več želela imeti vloge zadnje demokratične države na evropski periferiji, hkrati pa se je zavedala tudi nevarnosti varnostnega vakuuma v svoji bližini. Oboje nakazuje na vsesplošno podporo Nemčije za širitev vseh zahodnoevropskih institucij, v katere si je zaradi zgodovinskih in geografskih razlogov želela integrirati predvsem Poljsko.

Podoben odnos je bilo zaslediti na Norveškem in Danskem, kjer je bila poleg skrbi za varnost višegrajskih držav zelo pomembna tudi skrb za zagotavljanje varnosti njihovim baltskim sosedam. Prav tako je Italija vseskozi zagovarjala slovensko kandidaturo za članstvo v zavezništvu.

Kljub temu so glavne zaveznice Nata, predvsem Francija, Nemčija in Velika Britanija, kmalu postale zadržane glede procesa širitve Nata predvsem zaradi strahu pred negativnim odzivom Ruske federacije na širitev (še posebej ob zamenjavi ruskega zunanjega ministra Kozryreva s Primakovim). S širitvijo niso želele hiteti pred podpisom sporazuma med Natom in Rusko federacijo. Mnoge evropske zaveznice so se strinjale z izjavo nemškega kanclerja Helmuta Kohla, da se širitev Nata splača zgolj, če ne bo vodila v konfrontacijo z Rusko federacijo (Asmus 2002, 296). Iz istega razloga je Nemčija močno nasprotovala tudi prezgodnjemu članstvu Latvije, Litve in Estonije (Clemens 1997, 191).

Francosko stališče o širitvi Nata je v pretežni meri izhajalo iz nezaželenega prevelikega vmešavanja ZDA v evropske zadeve: širitev Nata bo povečala vpliv ZDA v Evropi, kar bo poslabšalo odnose z Rusko federacijo. Francija je zato določen čas videla rešitev problema v pridružitvi srednje in vzhodnoevropskih držav zgolj Natovi politični in ne tudi vojaški strukturi (Asmus 2002, 47). Zato je toliko bolj zanimiv preobrat v francoski politiki glede širitve Nata, ki je pogojen s prihodom na oblast predsednika Chiraca. V prvem krogu širitve si je (v nasprotju z ZDA in nekaterimi drugimi evropskimi zaveznicami, ki so bile omejene zgolj na sprejem Madžarske, Češke in Poljske) prizadeval tudi za vključitev Slovenije in Romunije.

Pomembno vlogo v procesu širitve je imela tudi vojna na ozemlju nekdanje Jugoslavije, ki je sam proces nekoliko upočasnila. Prvotna nesposobnost Nata (oz. nepripravljenost ZDA, da bi sodelovala pri rešitvi konflikta), da ustavi prelivanje krvi na Balkanu, je prinesla ohladitev tudi v odnosih med ZDA in evropskimi zaveznicami. Šele doseženi mir z Daytonskim sporazumom jeseni 1995 je prinesel pozitiven vpliv za potek procesa širitve, saj je hkrati ponovno potrdil vodilno vlogo Nata v evropski varnosti. Kot uspešen se je izkazal tudi koncept izvajanja operacij zunaj območja Nata in s tem so zagovorniki širitve postali še bolj

prepričani v nujnost širitve Nata na območje srednje in vzhodne Evrope, ki bo preko konsolidacije demokracije preprečila ponovno razširitev nestabilnosti (Asmus 2002).

6.8 Širitev Nata in odnosi z Rusko federacijo

Številni avtorji, ki proučujejo odnose med Rusko federacijo in ZDA, označujejo pogajanja o širitvi Nata med ZDA (oz. Natom) in Rusijo kot ena najtežjih v obdobju po hladni vojni.

Moskva je leta 1990 pod določenimi pogoji pristala na združitev obeh Nemčij in umik svojih vojaških sil iz vzhodne Evrope. Eden od teh pogojev naj bi po ruskih izjavah bila tudi obljuba zveze Nato, da ne bo izvajala širitve v smeri nekdanjih članic Varšavskega pakta.

Rusija je bila v začetku 90-ih let 20. stoletja vojaško oslABLJENA, politično nestabilna in obremenjena z notranjimi problemi kot so odnosi s Čečenijo in soočanje z ekonomskimi krizami (Barany 2003, 20-21). Ob podpori ZDA je začela izvajati demokratične spremembe, razvila nov koncept nacionalne varnosti ter začela prilagajati svojo vojaško doktrino v skladu z novimi varnostnimi razmerami. Podobno kot ostale evropske države in članice Nata je zmanjšala številčnost svojih oboroženih sil⁴⁴ ter jih umaknila iz ozemelj srednje in vzhodno evropskih ter baltskih držav. Svoje jedrsko orožje je umaknila nazaj na nacionalno ozemlje. Aktivno je začela sodelovati v mirovnih operacijah v podporo OZN in OVSE ter v kriznem menedžmentu v različnih delih sveta (Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation, internet 7).

Pomemben korak k vzpostavljanju prijateljskih odnosov med Rusko federacijo in Natom je od leta 1995 dalje članstvo Ruske federacije v programu PzM⁴⁵. Ruska federacija je PzM sprejela z odobravanjem, saj je v njem videla alternativo širitvi Nata.

⁴⁴ Leta 1995 so bile ruske kopenske sile za 64%, zračne za 51%, morske pa za 46% manjše v primerjavi z nekdanjimi oboroženimi silami Sovjetske zveze. Število sovjetskih oboroženih sil se je iz leta 1989, ko je štel 5,1 milijona vojakov, leta 1996 zmanjšalo na 1,5 milijona (Sommer 1999, 6).

⁴⁵ Mnogi avtorji pripisujejo privolitvi Ruske federacije k sodelovanju v IFOR-ju v BiH velik pomen v smeri izboljšanja odnosov med Natom in Rusko federacijo. Asmus (Asmus 2002, 125) je označil dejstvo, da so ameriški in ruski vojaki sodelovali na tleh Bosne - prvič v zgodovini zavezništva kot partnerji in ne sovražniki - za »mini-revolucijo«, ki je najbolj nazorno prikazala, kako se Nato uspešno umika od hladnovojne miselnosti. Ob vojaški intervenciji Natovih sil na Kosovu 1999 pa je Moskva začasno bojkotirala tako sodelovanje v programu PzM kot v Stalnem združenem svetu.

Širitev Nata je spodbudila večji razvoj ruskih nacionalističnih oz. protizahodno usmerjenih političnih sil ter spodbujanje procesa demokratizacije.

Glavni argument Moskve proti širitvi je bil ta, da bo širitev Nata ustvarila nove delitve v Evropi, kar bo povzročilo pojav novih napetosti in uničilo obojestransko zaupanje (Barany 2003). Ruska federacija bi bila na ta način izključena tako iz zavezništva kot tudi iz Evrope.

Ker je na poti do uspešnih reform potrebovala in še potrebuje pomoč ZDA, se je ruski predsednik Jelcin zavedal, da bi pretrdo nasprotovanje širitvi lahko le poslabšalo odnose in vodilo v izolacijo Ruske federacije. Kljub temu pa so določeni ruski politiki v procesu pogajanj z ZDA glede širitve Nata skušali storiti vse, da bi preprečili širitev. Ruski obrambni minister Grachev je leta 1995 javno izjavil, da bo Ruska federacija preklicala vse glavne sporazume o nadzorovanju oboroževanja, če bo prišlo do širitve Nata. Ostrejša opozorila je izrekel ruski general Lebed, ki je menil, da bo širitev Nata privedla do tretje svetovne vojne (Asmus 2002, 111). Takšnih izjav nihče ni jemal resno, saj so v prvi vrsti izražale nasprotovanje ruskemu predsedniku Jelcinu. Jelcin je nasprotoval širitvi Nata skozi manj radikalne rešitve kot je npr. oblikovanje novih panevropskih struktur, ki bi s skupnim sodelovanjem ZDA in Ruske federacije zagotavljale varnost srednje- in vzhodnoevropskim državam. Kljub temu se je zavedal, da je širitev neizogiben proces, zato je imela zanj že obljuba ZDA, da bodo z intenzivnejšim procesom širitve nadaljevali šele po ruskih predsedniških volitvah poletja 1996, velik pomen (Asmus 2002).

Eden glavnih nasprotnikov širitve Nata v Ruski federaciji je bil tudi leta 1996 postavljeni zunanji minister Primakov, ki je verjel, da lahko Ruska federacija skupaj s Kitajsko predstavlja neodvisno alternativno silo proti Zahodu. Pri nasprotovanju širitvi zavezništva se je skliceval na stare ruske trditve o obljubi Nata, da ta širitve ne bo izvajal (Asmus 2002).

Po napovedi prvega kroga širitve so se odnosi med Rusijo in zavezništvom precej ohladili, dodatne težave pa so povzročili še zračni napadi Nata na Jugoslavijo in ravnanje Ruske federacije v konfliktu s Čečenijo.

Clintonova administracija se je že od odločitve o širitvi Nata zavedala, da bo morala hkrati vzpostaviti ustrezne odnose z Rusko federacijo in jo na določen način vključiti v novo evropsko varnostno arhitekturo.

Ob začetku razprav o širitvi Nata se ni natančno vedelo, kako daleč proti vzhodu naj bi širitev potekala, zato je možno na splošno reči, da se je Nato »izogibal nenadnim premikom proti vzhodu, ki bi Rusko federacijo prisilili v nepopustljivo sovražnost« (Trapans 2003, 67) ter si prizadeval z njo vzpostaviti prijateljske odnose.

Pri doseganju prijateljskih odnosov med Natom in Rusko federacijo in vplivanju na odnos Ruske federacije do širitve Nata ima pomembno vlogo tudi vzpostavljanje različnih oblik vojaškega in političnega sodelovanja med obema akterjema. Ustanovna listina o vzajemnih odnosih, sodelovanju in varnosti med Natom in Rusko federacijo (Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation), podpisana 27. maja 1997 v Parizu, predstavlja trdno osnovo njunega medsebojnega sodelovanja. Glavni namen dokumenta je priznanje Rusije kot enakovrednega partnerja v globalni in evropski politiki ter dogovor, da se obe strani ne bosta več obravnavali kot medsebojni sovražnici (Afanasievskii 1999, 77). V Sporazumu so opredeljeni cilji in mehanizmi posvetovanja, sodelovanja, skupnega sprejemanja odločitev in skupnega delovanja med obema akterjema. Tako je bil s Sporazumom ustanovljen tudi Stalni skupni svet med Natom in Rusko federacijo (PJC) kot glavni mehanizem za posvetovanje in sodelovanje med Natom in Rusko federacijo, preko katerega naj bi se oba akterja medsebojno obveščala o varnostnih izzivih ter sprejemala ukrepe, da bi se soočala s temi izzivi. PJC je tako omogočil sodelovanje v konkretnih kriznih situacijah, v preprečevanju konfliktov ter sodelovanje pri obravnavi vprašanj skupnega interesa, povezanih z varnostjo in stabilnostjo v evroatlantski regiji (Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation, internet 7). PJC je bil zaradi nezadovoljstva Ruske federacije s položajem v njem (Ruska federacija pri odločanju o določenih zadevah ni bila obravnavana kot povsem enakopravna partnerica) ukinjen, in v letu 2001 nadomeščen z novim organom, imenovanim Svet med Rusko federacijo in Natom, ki pomeni napredek v njunih medsebojnih odnosih.

V novem telesu lahko Ruska federacija sodeluje pri odločanju o nekaterih zadevah (protiteroristične dejavnosti, krizni menedžment, boj proti neširjenju orožja za množično uničenje, nadzor oboroževanja, protiraketna obramba idr) kot enakovredna partnerica držav članic Nata⁴⁶ (Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation, internet 8).

Kljub vsemu pa Ustanovna listina med Natom in Rusko Federacijo in sprejeti mehanizmi njunega medsebojnega sodelovanja še vedno niso razrešili vprašanje glede širitve članstva.

⁴⁶ Ustanovitev Sveta je prinesla tudi pomembne pobude in aktivnosti v sodelovanju med Natom in Rusko federacijo, kot so: skupna vaja civilnega kriznega upravljanja v Noginsku kot odgovor na namišljeni teroristični napad z uporabo kemičnega orožja, izdelava skupnih ocen o ogroženosti čet v mirovnih misijah na Balkanu in ogroženosti civilnega letalstva pred terorističnimi napadi, sporazum o podmorniškem reševanju ter načrt za temeljito oceno grožnje pred širjenjem orožja za množično uničenje (SIPRI Yearbook 2003).

Rusija je že po prvem krogu širitve spoznala, da nadaljnje širitve ne bo mogla preprečiti, vendar je še vedno jasno, da širitve ne podpira. Kljub otoplitvi odnosov med ZDA in Rusijo po 11. septembru⁴⁷ je Rusija še vedno skeptična glede nedavnega sprejetja baltskih držav v zavezništvo, kar je bolj kot v samem državnem vrhu⁴⁸ razvidno v izjavah nacionalistično usmerjenih skupin. Poleg tega, da baltske države mejijo na Rusijo, je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da v Latviji živi 40%, v Estoniji 30% in v Litvi 7% prebivalstva ruskega etničnega izvora (Barany 2003, 31).

Najbolj optimistični zagovorniki širitve napovedujejo, da bo tudi Rusija postala članica Nata (nihče ne trdi jasno, kdaj to bo) in hkrati navajajo, da je članstvo Rusije v Natu pomembno iz treh razlogov:

- brez članstva Rusije v Evropi ne bo možno vzpostaviti trajnega miru;
- integracija Rusije v Nato bo preprečila pojav t.i. sive cone v osrčju Evrope;
- nov Nato, ki bo vključeval Rusijo, bo imel veliko večji vpliv na razvoj v nekdanjem sovjetskem prostoru (Barany 2003, 35).

Zaenkrat je še možno z gotovostjo trditi, da Rusija želi ohranjati odnose z zavezništvom, ne prizadeva pa si za članstvo v njem.

6.9 Povezanost procesov širitve Nata in EU

Zveza Nato in EU sta organizacijsko ločeni mednarodni strukturi, ki se medsebojno prepletata v vsebinskem smislu. Štiri petine (80%) članic EU⁴⁹ je hkrati tudi članic Nata. Za razliko od zveze Nato temelji delovanje EU na skupni zakonodajni osnovi, obvezujoči za vse njene

⁴⁷ Ruska federacija je po 11. septembru aktivno podprla ameriško delovanje proti terorizmu, vključno z zračnimi napadi in drugimi vojaškimi operacijami proti Afganistanu, medtem pa je tudi Washington postal manj kritičen do vojne v Čečeniji in bolj naklonjen avtoritarnemu režimu Vladimirja Putina (Barany 2003). Ruska federacija se čuti ogrožena pred valom terorizma predvsem na svojih južnih kavkaških in srednjeazijskih mejah, in obenem zatrjuje, da imajo čečenski uporniki povezave z islamskimi teroristi izven Čečenije, kar naj bi opravičilo nadaljnje posredovanje Ruske federacije v še vedno trajajočem konfliktu (SIPRI Yearbook 2003).

⁴⁸ Nasprotovanje širitvi Nata je na simbolni ravni izkazal tudi ruski predsednik Putin že na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Pragi 2002, ki se ga ni udeležil, temveč se je srečal s predsednikom Bushem naslednji dan (22. november), da bi potrdil pripravljenost Rusije po intenzivnejšem sodelovanju z Natom. (SIPRI Yearbook 2003).

⁴⁹ Od 1. maja 2004 dalje EU tvori 25 članic: Avstrija, Belgija, Ciper (grški del), Češka, Danska, Estonija, Finska, Francija, Grčija, Irska, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Malta, Madžarska, Nemčija, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Velika Britanija. Od naštetih niso vključene v Nato samo Avstrija, Ciper, Finska, Irska in Malta.

članice. Vsaka nova članica mora pred sprejemom ratificirati vse sporazume, sklenjene z EU v procesu pogajanj ter v svoj pravni sistem vključiti celotno evropsko zakonodajo.

EU se je izoblikovala v letih 1992/93 z namenom krepitve gospodarskega, političnega in kasneje tudi varnostnega povezovanja med evropskimi državami. Pravno podlago delovanja te mednarodne organizacije predstavljajo naslednji sporazumi:

- Pariški sporazum, s katerim je bila leta 1951 ustanovljena Evropska skupnost za premog in jeklo (ECSC-European Coal and Steel Community);
- Rimski sporazum, s katerim sta bili leta 1957 ustanovljeni Evropska gospodarska skupnost (EEC-European Economic Community) in Evropska skupnost za jedrsko energijo (EURATOM-European Atomic Energy Community).

Ta dva sporazuma sta bila kasneje dopolnjena s Samostojnim evropskim aktom (1986), Maastrichtško pogodbo⁵⁰ (1992), Amsterdamsko pogodbo (1997) ter Pogodbo iz Nice (2001) (internet 15).

Glavni organ EU je Svet, v katerem so zastopane države članice in predstavlja glavno institucijo za sprejemanje odločitev. Pomembno vlogo imata tudi Evropski parlament, kjer so zastopani državljani posameznih članic ter Evropska komisija kot politično neodvisno telo, ki podpira skupne evropske interese (internet 10).

Tako kot Nato tudi EU prilagaja svojo strukturo in delovanje novim varnostnim izzivom po hladni vojni, kar je razvidno tudi v prepletenosti procesov širitve obeh organizacij.

Širitev Nata je vzporeden in komplementaren proces širitvi EU. Tako Nato kot EU delita skupne strateške interese ter širši pristop k stabilnosti in varnosti, ki vključuje politične, ekonomske, družbene in okoljske vidike, skupaj z obrambno dimenzijo. Oba procesa širitve pomenita pomemben prispevek k širitvi varnosti, stabilnosti in blagostanju, ki jih uživajo članice, na ostale, podobno misleče demokratične evropske države. Kljub temu pa Nato in EU izvajata proces širitve povsem avtonomno (verjetnost, da bosta procesa potekala popolnoma istočasno je majhna), v skladu z notranjo dinamiko in procesi, ki potekajo v obeh organizacijah (Study on Nato enlargement 1995, 2. poglavje, 18. točka, internet 9).

Članstvo v EU, ki naj bi zagotovilo ekonomsko blaginjo in družbeno stabilnost, je tako kot članstvo v Natu po hladni vojni postal cilj nekdanjih socialističnih držav. Po padcu

⁵⁰ Maastrichtška pogodba iz leta 1992 je zagotovila skupno zunanjo in varnostno politiko, kjer so bile naloge in odločitve, ki se nanašajo na obrambna vprašanja, dodeljene ZEU. Ker ZEU ni imela svojih vojaških zmogljivosti, je prepuščala vojaške zadeve Natu. Počasi je postajala vmesni člen med EU in Natom, dokler ni bila leta 2002 razpuščena. Tako je prišlo do neposrednega stika med Natom in EU.

komunizma je EU tem državam preko programa »PHARE« sprva nudila finančno in tehnično pomoč pri izgradnji novih, tržno usmerjenih gospodarstev in spodbujanju političnih reform. Evropski svet je 22. junija 1993 v Københavnu prvič izrazil možnost srednje in vzhodnoevropskih držav, da postanejo članice EU ob izpolnjevanju naslednjih treh temeljnih kriterijev:

- 1) Po političnem kriteriju morajo imeti države stabilne institucije, sposobne zagotavljati demokracijo, vladavino prava, človekove pravice ter spoštovanje in zaščito manjšin.
- 2) Ekonomski kriterij zahteva od držav kandidatk ustrezno delujoče tržno gospodarstvo ter sposobnost soočanja s tekmovalnimi odnosi in tržnimi silami znotraj EU.
- 3) Glede na administrativni kriterij morajo biti države kandidatke sposobne sprejeti in izpolnjevati obveznosti članstva, vključno s privrženostjo političnim, ekonomskim in monetarnim ciljem EU (internet 16).

Za razliko od procesa širitve zveze Nato so merila za vstop držav v EU strožja in natančneje opredeljena, kar pomeni tudi zahtevnejša in dolgotrajnejša pogajanja za vstop kandidatk v EU.

Nekatere srednje in vzhodnoevropske države naj bi se zavzemale za članstvo v Natu z namenom čim prej postati tudi članice EU. Vendar članstvo v Natu ne predstavlja zadosten pogoj za članstvo v EU. Največ problemov pri sprejemu v EU ima Turčija (sicer dolgoletna članica Nata), ki si že od leta 1964 (internet 16) prizadeva za članstvo, a jo zaradi nezadostnih reform na področju spoštovanja človekovih pravic⁵¹ in ekonomskih reform države članice EU še vedno zavračajo. Poseben problem predstavlja tudi Ciper, saj se Grčija in Turčija še vedno nista sporazumeli o mehanizmu, ki bi združil otok pred priključitvijo EU. Tako je bil maja v EU sprejet zgolj grški del otoka.

Arbatov (Arbatov 2000, 191) opozarja tudi na primer Romunije in Bolgarije⁵² kot držav, pri katerih se prizadevanje za članstvo v Natu obravnava kot izgovor za odlaganje pristopnih pogajanj ali celo kot alternativo članstvu v EU. Pri tem opozarja na nevarnost, da lahko zahteve s strani Nata po povišanju obrambnih proračunov kandidatk lahko ekonomsko rast v teh državah in s tem zmanjšajo možnost za vstop v EU.

⁵¹ V letu 2002 je bilo sicer sprejetih nekaj reform v smeri spoštovanja človekovih pravic, kot je ukinitve smrtne kazni v mirnodobnem času ter zmanjšanje omejitev glede pravic kurdskega prebivalstva in njihovega jezika, vendar je v novembru istega leta prišla na oblast vlada, ki je zatrla nadaljnji razvoj reform v tej smeri (SIPRI Yearbook 2003).

⁵² Vstop Bolgarije in Romunije v EU je predviden za leto 2007.

Tako kot Nato je tudi EU po hladni vojni izvedla dva kroga širitve, vendar z razliko, da so bile srednje in vzhodnoevropske države prvič zajete šele v drugem krogu.

Prva širitev EU leta 1995 je zajela tri nevtralne države: Avstrijo, Finsko in Švedsko. Drugi krog širitve, ki časovno skoraj sovпада z drugim krogom širitve Nata, pa je zajel tudi nekdanje socialistične države. Na zasedanju Sveta EU 12.-13. decembra 2002 v Kopenhagenu (manj kot mesec dni po zasedanju Severnoatlantskega sveta v Pragi) je bilo v EU povabljenih naslednjih 10 držav: Ciper, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija. Te države so uradno postale članice EU 1. maja 2004 po ratifikaciji pristopnih sporazumov. Za razliko od zveze Nato EU poleg statusa članstva priznava tudi status pridruženih držav, v katerega sodijo države kandidatke po podpisu pridružitvenih sporazumov.

Na širitev članstva zveze Nato in EU se posredno nanaša tudi odnos do držav, ki se nahajajo izven meja obeh mednarodnih organizacij. Pri preprečevanju izoblikovanja novih delitvenih črt in občutka zapostavljenosti teh držav je zveza Nato nekoliko v prednosti, saj skozi dejavnosti programa PzM, delovanjem EAPS, možnostjo oblikovanja individualnih akcijskih načrtov za partnerstvo z državami nečlanicami ter izvajanjem partnerskega akcijskega načrta za boj proti terorizmu omogoča državam, ki niso vključene v zvezo Nato, se pa nahajajo v njeni neposredni bližini, različne oblike sodelovanja z zavezništvom.

EU kljub sklepanju partnerskih odnosov s svojimi velikimi sosedomi kot sta Ruska federacija in Ukrajina ne pozna podobnih mehanizmov za sodelovanje z nečlanicami, saj temelji njeno delovanje v veliko večji meri na zakonskih osnovah kot delovanje Nata (SIPRI Yearbook 2003).

6.10 Vpliv širitve Nata na kohezijo znotraj zavezništva

Proces širitve zveze Nato po hladni vojni je postavil v ospredje problem ohranjanja kohezije znotraj zavezništva, predvsem v smislu doseganja soglasja glede delovanja in uporabe vojaških zmogljivosti v kriznih razmerah. Eden izmed mnogih že omenjenih argumentov nasprotnikov širitve je tudi ta, da naj bi širitev zmanjšala kohezijo znotraj Nata ter preusmerila pozornost zavezništva stran od potrebe po njegovem notranjem preoblikovanju in prilagajanju novim varnostnim razmeram po hladni vojni (Bebler 2000).

Barany (Barany 2003, 237) meni, da bo zveza Nato kot 26-članska organizacija doživela upad zmogljivosti in otežila proces odločanja, kar bi v končni fazi vodilo v neučinkovito in preveč birokratizirano organizacijo, podobno današnji OVSE. Edino prednost Nata v primerjavi z OVSE vidi v razpolaganju zavezništva z vojaškimi zmogljivostmi.

Res je, da je način odločanja o pomembnih strateških vprašanjih⁵³ znotraj zavezništva lahko težaven in dolgotrajen, saj temelji na doseganju konsenza ali soglasja. To se bistveno razlikuje od doseganja enoglasnosti članic, kar zahteva določen postopek glasovanja. Odločanje o pomembnih vprašanjih na podlagi enoglasnosti je npr. značilno za EU, ki na omenjeni način v svoje vrste sprejema nove članice.

Dosedanje izkušnje delovanja Nata v kriznih razmerah so pokazale, da so bili strahovi nasprotnikov širitve Nata glede upada kohezije zavezništva neutemeljeni.

Nazoren primer predstavlja kosovska kriza, kjer je še istega meseca, ko so Poljska, Češka in Madžarska vstopile v zavezništvo, Nato začel z zračnimi napadi na Kosovo. Nasprotovanje treh novo sprejetih držav je bilo sicer opazno, vendar ni pretirano odstopalo od nekaterih ostalih članic zavezništva (npr. Grčija), ki prav tako niso bile naklonjene vojaškemu posredovanju. Poljska je izmed vseh treh novih članic najbolj podpirala operacijo in (v primeru potrebe) vneto ponujala svoje kopenske sile, medtem ko sta bili Madžarska in Češka⁵⁴ to manj pripravljeni storiti. Predvsem Madžarska se je soočala s problemom svoje manjšine v Srbiji, saj je bilo takrat precejšnje število Madžarov vpoklicanih v srbsko vojsko, kar je na Madžarskem povzročilo nekaj odpora proti vojaškemu posredovanju. Po drugi strani pa je omenjena država predstavljala pomembno bazo za ameriške mirovne sile v Bosni. Tudi Češka je bila precej razdeljena glede podpore Natovemu posredovanju na Kosovu. Njena podpora je bila precej manjša tudi v primerjavi z nekaterimi državami, ki so si takrat šele prizadevale postati članice zavezništva: npr. Slovaška ni imela nobenih pomislekov glede uporabe njenega zračnega prostora med kosovsko krizo (internet 17).

Različni nacionalni interesi in nasprotovanja javnega mnenja znotraj posameznih držav glede kosovske krize so pričakovano otežili proces odločanja, težko pa bi rekli, da so bile novo sprejete države glavni krivec za omajano kohezijo.

Še manj oprijemljiv primer za nasprotnike širitve so predstavljale priprave na vojno v Iraku v letu 2003, v kateri zavezništvo sicer ni vojaško posredovalo, pomembno vprašanje pa je bila

⁵³ Pomembna strateška vprašanja, o katerih članice Nata odločajo na podlagi konsenza, so predvsem: sprejemanje strateških načrtov zavezništva, odnosi s članicami PzM, sprejemanje proračuna, uporaba sil v mirovnih operacijah, izvajanje 5. člena Severnoatlantskega sporazuma itd (internet 17).

⁵⁴ Češki zunanji minister Miloš Zeman je 26. aprila 1999 naznanil nepreklicno izključenost čeških vojaških sil iz kopenskih operacij, še preden je zavezništvo sploh zaprosilo za takšno podporo (internet 17).

zaščita Turčije (edina članice Nata, ki meji na Irak) pred morebitnim iraškim napadom. Omenjeno vprašanje je sicer povzročilo eno najhujših kriz v zgodovini zavezništva, vendar so bile za to zaslužne predvsem tri starejše članice: Francija, Nemčija in Belgija so nasprotovale uporabi sile v Iraku in nekaj tednov ovirale priprave na zaščito Turčije (internet 18). Poljska, Madžarska in Češka tokrat znotraj zavezništva niso povzročale podobnih razprtij. Glede na opisano je možno skleniti, da so za ohranjanje kohezije znotraj zveze Nato sicer zaslužne vse članice, vendar so predvsem vodilne članice tiste, ki lahko sprožijo večja razhajanja in postavijo pod vprašaj nadaljnji obstoj zavezništva.

7 SKLEPI

V zaključku diplomskega dela o širitvi Nata kot delu prilagajanja zavezništva spremenjenim varnostnim razmeram po hladni vojni je možno potrditi skoraj vse hipoteze, ki sem si jih zastavila na samem začetku.

Splošno hipotezo o širitvi Nata kot procesu, ki krepi zavezništvo v političnem in vojaškem smislu ter zagotavlja njegov obstoj, je možno potrditi le delno.

Širitev zveze Nato je proces, ki poteka vse od ustanovitve zavezništva aprila leta 1949. Kljub bistveni razliki glede razlogov, na podlagi katerih je zveza Nato medse sprejemala nove članice v obdobju hladne vojne in po njej, je možno skleniti, da se s širitvijo zavezništva krepi tudi njegova politična, vojaška in geostrateška moč. Če je v obdobju blokovske konfrontacije sprejemanje novih članic pomenilo zgolj večanje vojaške in strateške moči zavezništva za uspešno soočanje z nasprotnim blokom, ima danes širitev članstva predvsem politično-ideološki pomen. V skladu s tem so nekoč vabili v zavezništvo države, ki so razpolagale z močnimi vojaškimi zmogljivostmi ali imele pomemben geostrateški položaj, medtem ko so spremenjene varnostne razmere po hladni vojni postavile v ospredje politični vidik širitve, vojaška moč pa ostaja v ozadju. Ne glede na razloge, zaradi katerih je zveza Nato do sedaj sprejemala nove članice, pa ni mogoče trditi, da pogojuje širitev zavezništva tudi njegov obstoj. Zavezništvo bi lahko obstalo tudi brez širitve: njegova manjša organizacijska, politična, vojaška in tehnološka moč bi morda lahko preusmerila namen njegovega delovanja, ne pa nujno povzročila tudi razpada. V povezavi s tem so se kot odveč pokazali tudi strahovi nasprotnikov širitve zveze Nato po hladni vojni, ki so v večanju števila članic videli zgolj negativno stran: zmanjšanje sposobnosti zavezništva za delovanje in sprejemanje odločitev. Že kosovska kriza, ki se je leta 1999 odvijala neposredno ob vstopu treh novih članic v zavezništvo, je dokazala, da ni prišlo do večjih razhajanj med starimi in novimi članicami. V nedavni iraški krizi pa so bile predvsem starejše članice zavezništva tiste, ki so omajale njegovo kohezijo.

Drugo zastavljeno hipotezo, ki se nanaša na širitev zveze Nato v obdobju po hladni vojni, in opredeljuje širitev zavezništva kot enega izmed najpomembnejših vidikov prilagajanja spremenjenim varnostnim razmeram po hladni vojni, je možno v celoti potrditi.

Zveza Nato se je po hladni vojni uspešno prilagodila novo nastalim varnostnim razmeram z razvojem dodatnih zmogljivosti in funkcij, spremembami v svoji organizacijski strukturi ter

spremenjenim odnosom do ostalih pomembnih akterjev mednarodne skupnosti, predvsem tistih, ki so pred tem pripadali nasprotnemu bloku. Izvajanje vojaških operacij izven območja držav članic Nata, osredotočanje na krizni menedžment in izvajanje mirovnih operacij, oblikovanje ESDI, vojaško in politično sodelovanje z nekdanjimi članicami Varšavskega pakta, boj proti terorizmu in ostale nove dejavnosti ter funkcije Nata kažejo, da širitev članstva sicer predstavlja zelo pomemben, ne pa tudi edini vidik prilagajanja zavezništva spremenjenim varnostnim razmeram, ki je zagotovil njegov nadaljnji obstoj po hladni vojni. Širitev članstva zveze Nato je pozitiven proces, ki pomembno prispeva k varnosti in stabilnosti v Evropi, saj se s širitvijo na območje nekdanje Vzhodne Evrope širijo tudi demokracija, tržno gospodarstvo in zahodne vrednote, ki krepijo stabilnost ter preprečujejo konflikte med državami. Z razpadom Varšavskega pakta, Sovjetske Zveze, Jugoslavije in Češkoslovaške, ter posledičnimi etničnimi nemiri in konflikti, so se države nekdanjega nasprotnega bloka znašle v varnostnem vakuumu, iz katerega so videle rešitev v pridružitvi k zahodnoevropskim varnostnim strukturam. Čeprav so nekatere države sredi 90.-ih let 20. stoletja smatrale članstvo v Natu kot sredstvo, s katerim jim bo omogočena najhitrejša pot v EU, je zveza Nato še vedno edina varnostna struktura v evroatlantskem prostoru, ki razpolaga z lastnimi vojaškimi zmogljivostmi in lahko zagotovi varnost tem državam. Večina držav tako pojmuje vključitev v Nato kot pomemben dokaz, da so končno postale svobodne in del »Zahoda«. Hkrati pa jim zavezništvo nudi varnostne garancije. V prvem krogu širitve po hladni vojni (oz. četrtem krogu širitve v zgodovini zavezništva) je to pomenilo predvsem varnost pred možnim ponovnim vplivom Ruske federacije, medtem ko v drugem krogu širitve pomenijo varnostne garancije predvsem zavetje pred novimi grožnjami kot je terorizem. Terorizem je kot trenutni sovražnik številka ena zahodnega sveta (skupaj z ostalimi posthladnovojnimi grožnjami) izpodrinil meddržavne konflikte velikih razsežnosti in spodbudil zvezo Nato k pridobitvi čim večjega števila zaveznic: v zadnjem krogu širitve Nata je bilo sprejetih sedem novih članic, kar predstavlja največjo širitev v zgodovini zavezništva.

Tudi hipoteza o bistvenih razlikah v merilih za sprejem novih članic v zvezo Nato v obdobju hladne vojne in po njej se je izkazala za pravilno zastavljeno.

Kot sem že omenila, je širitev članstva med hladno vojno temeljila zgolj na vojaško-strateških razlogih, zato se z vprašanjem meril, na podlagi katerih lahko neka evropska država postane članica zavezništva, niso pretirano ukvarjali. Tudi države (razen Italije in Španije) si same večinoma niso posebej prizadevale postati članice Nata, temveč so bile povabljene na pobudo in željo zavezništva. Tako so bila pri sprejemanju novih članic pogosto zanemarjena

osnovna demokratična načela. Po hladni vojni se je situacija spremenila: države, ki so še nedavno bile pod vplivom Sovjetske zveze in njene ideologije, sedaj željne varnostnih garancij, so si v velikem številu začele prizadevati, da bi prišle pod okrilje Nata. Znotraj zavezništva se je zato povečala potreba po natančnejšem oblikovanju meril, na podlagi katerih so bile oz. bodo sprejete nekdanje članice Varšavskega pakta. Tako morajo države, ki po hladni vojni vstopajo v zavezništvo, izpolnjevati (sicer neformalne) kriterije, ki jih še danes ne izpolnjujejo vse dolgoletne članice Nata.

Kot zadnje potrjujem tudi hipotezo o vzporednem vplivu vedno bolj intenzivnih procesov gospodarsko-politične integracije v evroatlantskem prostoru na proces širitve zveze Nato.

V omenjeni hipotezi sem primerjala proces širitve zveze Nato z drugo najpomembnejšo varnostno strukturo v Evropi, ki zaenkrat ostaja še predvsem gospodarsko-politične narave, tj. EU. Širitev Nata in širitev EU sta procesa, ki potekata vzporedno in se medsebojno dopolnjujeta kljub njuni organizacijski ločenosti. S tem kažeta na povečano intenzivnost procesov integracije v evroatlantskem prostoru po hladni vojni in še posebej po 11. septembru. Pri primerjavi procesov širitve obeh omenjenih institucij lahko opazimo predvsem razlike v merilih, postavljenih za sprejem novih članic. Politični kriteriji do določene mere sicer sovpadajo pri obeh varnostnih strukturah, na splošno pa so v primeru EU merila natančneje opredeljena in pri sprejemu novih članic se zahteva njihovo doslednejše izpolnjevanje kot v zvezi Nato.

Širitev zavezništva na jug in vzhod Evrope zaenkrat še ostaja v okvirjih 10. člena Severnoatlantskega sporazuma, po katerem mora biti novo sprejeta država evropska država. Kljub temu najbolj optimistični vidijo (predvsem zaradi groženj terorizma) v bližnji prihodnosti med članicami Nata tudi države kot sta Ukrajina, Gruzija in Ruska federacija, kar bi lahko predstavljalo neskladje s pravno podlago zavezništva. Za naslednji krog širitve je zaenkrat predvideno članstvo Hrvaške, Albanije in Bivše jugoslovanske republike Makedonije. Tudi sprejem Ukrajine in Gruzije bi, glede na geografske meje Evrope, še lahko bil dopusten, medtem ko je za Rusko federacijo še na dolgi rok vprašljivo, ali bo sploh kdaj postala članica zavezništva.

Glede na trenutne varnostne razmere v svetu je možno skleniti, da bo zveza Nato nadaljevala svojo politiko »odprtih vrat« tudi v prihodnje. Kje obstajajo meje, do katerih se bo razširila in

ali lahko preveliko število članic pripomore tudi k zatonu zavezništva, pa je zgolj vprašanje časa.

8 VIRI IN LITERATURA

I. KNJIGE

- Asmus, Ronald D. (2002) *Opening NATO's door: how the alliance remade itself for a new era*. New York: Columbia University Press.
- Barany, Zoltan (2003) *The Future of NATO Expansion: Four Case Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benko, Vlado (1997) *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV.
- Blank, Stephen J. (1997) *Nato enlargement and the Baltic States: What can the Great Powers do?"*.USA: Strategic Studies Institute.
- Buzan, Barry (1991) *People, States and Fear: an agenda for international security studies in the post-Cold War era*.Velika Britanija: Harvester Wheatsheaf.
- Dolenc, Nataša (2000) *Nov strateški koncept Nata*. Ljubljana:FDV.
- Evans, Graham in Jeffrey Newnham, ur. (1998) *The Penguin Dictionary of International Relations*. London: Penguin Books.
- Gilman, Ernest in Detlef E. Herold, ur. (1995) *Democratic and Civil Control Over Military Forces-Case Studies and Perspectives*. Rome: Nato Defense college.
- Grizold, Anton (1999) *Evropska varnost*. Ljubljana: FDV.
- Grizold, Anton (1999) *Obrambni sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: MNZ, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Hodos, George H. (1999) *The East-Central European region*. London: Praeger.
- Sandler, Todd in Keith Hartley (1999) *The Political Economy of NATO: Past, Present, and into the 21st Century*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Trapans, Jan Arveds (2003) *Severnoatlantsko zavezništvo včeraj in danes*. Ljubljana: Združenje Atlantski svet Slovenije.
- Vegič, Vinko (2002) *Širitev funkcij NATA in varnost partnerskih držav-študija primera Slovenije*. Ljubljana, FDV.

- Vukadinović, Radovan (2002) Varnost v jugovzhodni Evropi. Ljubljana:FDV.
- (1995) United States Security Strategy for Europe and NATO. Washington: Department of Defense-Office of International Security Affairs.
- (1998) The NATO Handbook-Chronology. Bruselj: Office of Information and Press.
- (2001) NATO in the 21st Century. Bruselj: Office of Information and Press.
- (2001) Priročnik o zvezi NATO. Bruselj: Office of Information and Press.

II. ZBORNIKI

- Bauwens, Werner *et al.*, ur. (1996) Small States and the Security Challenge in the New Europe. London: Brassey's.
- Bebler, Anton, ur. (1999) The Challenge of NATO Enlargement. London: Praeger.
- Clemens, Clay, ur. (1997) NATO and the Quest for Post-Cold War Security. London, Macmillan Press Ltd.
- Dimitris Keridis, Robert L. Pfaltzgraff, Jr., ur. (2000) NATO and Southeastern Europe: Security Issues for the Early 21st century. USA: Brassey's.
- Galen Carpenter, Ted, ur. (2001) NATO enters the 21st century. London: Frank Cass Publishers.
- Gärtner, Heinz *et al.*, ur. (2001) Europe's New Security Challenges. London: Lynne Reinner Publishers.
- McKenzie, Mary M. in Peter H.Loedl , ur. (1998) The Promise and Reality of European Security Cooperation: States, Interests, and Institutions. Westport: Praeger Publishers.
- Šabič, Zlatko in Charles Bukovski, ur. (2002) Small states in the post-Cold War world: Slovenia and NATO Enlargement. Westport: Praeger Publishers.
- Grier, Samuel, Marjan Malešič in Dieter Ose, ur. (2001) Security at the Fault Line: Security in Central and Southeastern Europe. Rome: Nato Defense College.

- Gilligan Borg, Jerta *et al.*, ur. (2003) SIPRI Yearbook 2003: Armaments, Disarmament and International Security.

III. POGLAVJA IZ ZBORNIKOV

- Afanasievskii, Nikolai N. (1999) On the NATO-Russia Founding Act. V Bebler, Anton (ur.) The Challenge of NATO Enlargement, 75-80. London: Praeger.
- Arbatov, Alexei (2000) Risk Factors. V Lord, Christopher (ur.) Central Europe: Core or Periphery?, 181-203. Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- Bebler, Anton (2001) An Overview of the Region. V Malešič, Marjan, Samuel Grier in Dieter Ose (ur.) Security at the Fault Line: Security in Central and Southeastern Europe, 19-30. Rome: Nato Defense College.
- (a) Bebler, Anton (1999) A Research Note on Eligibility for NATO Membership. V Bebler, Anton (ur.) The Challenge of NATO Enlargement, 49-57. London: Praeger.
- Bebler, Anton (1997) On the Central-Eastern European States' Eligibility for the Enlarged NATO. V Bebler, Anton (ur.) Central-Eastern Europe and Euro-Atlantic Security: Proceedings of the International Conference, 83-96. Ljubljana: FDV: Obramboslovni raziskovalni center.
- Hopf, Ted (1999) Globalizing the Authoritative Alliance. V Jopp, Mathias in Hanna Ojanen (ur.) European Security Integration: Implications for Non-alignment and Alliances, 191-213. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- Johnson, Meredith Mae (1995) Civil-Military Relations in Central and Eastern Europe. V Ernest Gilman, Detlef E. Herold (ur.) Democratic and Civil Control Over Military Forces-Case Studies and Perspectives, 9-43. Rome: NATO Defense College.
- Knudsen, Olav F. (1996) Analysing Small-State Security: The Role of External Factors. V Bauwens, Werner *et al.* (ur.) Small States and the Security Challenge in the New Europe, 3-19. London: Brassey's.

- Kupchan, Charles A. (1999) Turning Adversity into Advantage: Russia in NATO. V Jopp, Mathias in Hanna Ojanen (ur.) European Security Integration: Implications for Non-alignment and Alliances, 215-235. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- McInnes, Colin (1995) The future of NATO. V Bluth, Christoph, Emil Kirchner in James Sperling (ur.) The Future of European Security, 85-111. Darmouth: Aldershot.
- Perlmutter, Amos (2001) The Corruption of NATO: NATO Moves East. V Galen Carpenter, Ted (ur.) NATO enters the 21 st century, 129-153. London: Frank Cass Publishers.
- Sens, Allen (1996) Small-State Security in Europe: Threats, Anxieties and Strategies After the Cold War. V Bauwens, Werner *et al.* (ur.) Small States and the Security Challenge in the New Europe, 74-99. London: Brassey's.
- Sommer, Theo (1999) The Problems of Enlargement. V Bebler, Anton (ur.) The Challenge of NATO Enlargement, 35-40. London: Praeger.
- Šabič, Zlatko (2002) Small States Aspiring for NATO Membership: Some Factors Influencing the Accession Process. V Šabič, Zlatko in Charles Bukovski (ur.) Small States in the post-Cold War World: Slovenia and NATO Enlargement, 1-19. Westport: Praeger Publishers.
- Wiberg, Håkan (1996) Security Problems of Small Nations. V Bauwens, Werner *et al.* (ur.) Small States and the Security Challenge in the New Europe, 21-41. London: Brassey's.

IV. ČLANKI V ZNANSTVENIH IN STROKOVNIH REVIJAH

- Bebler, Anton (2002) Nacionalni interes Republike Slovenije in varnostne sestavine evroatlantskih integracij. Teorija in praksa 39(4), 638-645.
- Bennett, Christopher (2003) Combating Terrorism. Nato's Nations and Partners for Peace 48 (2), 19-20.
- (2003) Leaner, more Flexible, more Efficient: New NATO Command Structure. Nato's Nations and Partners for Peace 48 (2), 23-24.

- Grizold, Anton (1998) Varnost in sodelovanje v jugovzhodni Evropi. Teorija in praksa 35 (3), 479-488.
- Grizold, Anton in Vinko Vegič (2002) Članstvo v Natu: rešitev sodobne varnostne dileme Slovenije?. Teorija in praksa 39(3), 383-401.
- Knudsen, Olav F. (2002) Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective. Journal of International Relations and Development 5(2), 182-198.
- Stanič, Janez (1994) Politična geografija postkomunistične Evrope. Teorija in praksa 31 (3-4), 346-350.
- Stefanova, Boyka (2002) The Baltic States' Accession to NATO and the European Union: An Extension of the European Security Community?. Journal of International Relations and Development 5(2), 156-181.
- Vegič, Vinko (1999) Zaveznitva in male države: Nekaj dilem slovenskega približevanja Natu. Teorija in praksa 36(6), 999-1013.
- Vukadinović, Radovan (1996) NATO: širitev na Vzhod in ruski odzivi. Teorija in praksa 33(3), 452-458.

V. INTERNET VIRI

- internet 1: The Alliance Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (Rim, 8. november, 1991), <http://www.nato.int/docu/basictxt/b911108a.htm> (23.11.2003).
- internet 2: The London Declaration, <http://www.nato.int/docu/basictxt/b900706a.htm> (23.11.2003).
- internet 3: Strateški koncept zveze Nato, ki so ga sprejeli vodje držav in vlad na zasedanju Severnoatlantskega sveta v Washingtonu 23. in 24. Aprila 1999, <http://nato.gov.si/slo/dokumenti/strateski-koncept.pdf> (13.2.2004).
- internet 4: <http://www.nato.int/docu/pr/2003/table3.pdf> (15.3.2004).

- internet 5: <http://www.nato.int/docu/pr/2003/table6.pdf> (15.3.2004).
- internet 6: Deklaracija s Praškega vrha, ki so jo objavili predsedniki držav in vlad, ki so se udeležili srečanja Severnoatlantskega sveta v Pragi 21. novembra 2002, <http://nato.gov.si/slo/nato/vrhunsko-zasedanje-praga/vrh-praga/deklaracija/> (13.2.2004).
- internet 7: Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation, <http://www.nato.int/docu/basictxt/fndact-a.htm> (4.3.2004).
- internet 8: NATO- Russia Relations: A New Quality- Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and Russian Federation (Rim, 28. maj, 2002), <http://www.nato.int/docu/basictxt/b020528e.htm> (4.3.2004).
- internet 9: Study on Nato Enlargement issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (Bruselj, 3. september, 1995) <http://www.nato.int/docu/basictxt/enl-9501.htm> (5.10.2003).
- internet 10: http://europa.eu.int/abc/index_en.htm (20.3.2004).
- internet 11: http://www.nato.int/docu/other/svm/facts/pfp-enh_slo.htm (15.3.2004).
- internet 12: http://www.nato.int/docu/other/svm/facts/dev-eapc_slo.htm (15.3.2004).
- internet 13: <http://nato.gov.si/slo/nato/clanice-partnerstvo-mir/> (15.3.2004).
- internet 14: <http://nato.gov.si/slo/dokumenti/akcijski-nact/> (15.3.2004).
- internet 15: http://europa.eu.int/abc/treaties_en.htm (20.3.2004).

- internet 16: <http://europa.eu.int/comm/enlargement/enlargement.htm> (20.3.2004).
- internet 17: <http://www.ciaonet.org/isa/ulm02/> (22.7.2004)
- internet 18: <http://www.cnn.com/US/9904/19/war.by.committee/> (22.7.2004)

VI. OSTALO:

- Pogodba o ustanovitvi Severnoatlantske zveze v Benko, Vlado (1997) Zgodovina mednarodnih odnosov. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Bebler, Anton (2000) The open question of Nato's further enlargement. The tenth international Antalya conference, 10-11 marec, 2000.
- (b) Bebler Anton (1999) The question of Nato's further enlargement and Slovenia. International academic congress »NATO. The first fifty years«, Bruselj-Bonn, 19-22 maj, 1999.

